

Crna Gora

Ministarstvo zdravlja

**Završni izvještaj o realizaciji Akcionog plana 2021-2023
za sprovođenje Programa za borbu protiv HIV/AIDS
za period 2021. do 2023. godine, za 2023. godinu**

Jul 2024. godine

SADRŽAJ:

I UVODNI REZIME	4
II INFORMACIJA O NAPRETKU U POSTIZANJU OPERATIVNIH CILJEVA	12
III TABELA ZA IZVJEŠTAVANJE ZA POSLJEDNJU GODINU SPROVOĐENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA	25
IV OSVRT NA PLANIRANA I UTROŠENA FINANSIJSKA SREDSTVA ZA CJELOKUPAN PERIOD SPROVOĐENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA.....	57
V PREPORUKE ZA NAREDNI PERIOD SPROVOĐENJA	58

LISTA SKRAĆENICA:

AIDS	Sindrom stečenog gubitka imuniteta
ARV	Antiretroviralni
ART	Antiretroviralna terapija
AU	Apotekarska ustanova
GMT	Gay, muškarci koji imaju seksualne odnose sa muškarcima i transrodne osobe
GF	Global Fond
DPST	Savjetovališta za dobrovoljno povjerljivo savjetovanje i testiranje
EU	Evropska Unija
ECDC	Evropski centar za kontrolu bolesti
EACS	Evropsko AIDS kliničko udruženje
HAART	Visoko aktivna antiretrovirusna terapija
IEM	Informativno edukacijski materijal
IKD	Injekcioni korisnici droga
IJZCG	Institut za javno zdravlje
JZU	Javna zdravstvena ustanova
LGBTIQ	Lezbian, gay, bisexual, transgender, inter, queer
M&E	Monitoring i evaluacija
MZ	Ministarstvo zdravlja
MSM	Muškarci koji imaju seks sa muškarcima
MICS	Multiklaster istraživanje
KCCG	Klinički centar Crne Gore
NKT	Nacionalno koordinirajuće tijelo
NP	Nacionalni Program
NVO	Nevladina organizacija
FZZO	Fond za zdravstveno osiguranje
OST	Opioidna supstitucijska terapija
OID	Osobe koje injektiraju droge
PLHIV	Osobe koje žive sa HIV/AIDS-om
PEP	Postekspoziciona profilaksa (za HIV)
PrEP	Preekspoziciona profilaksa (za HIV)
PZZ	Primarna zdravstvena zaštita
RE	Romi i Egipćani
SR/SW	Seksualni radnici/ce
SZO	Svjetska zdravstvena organizacija

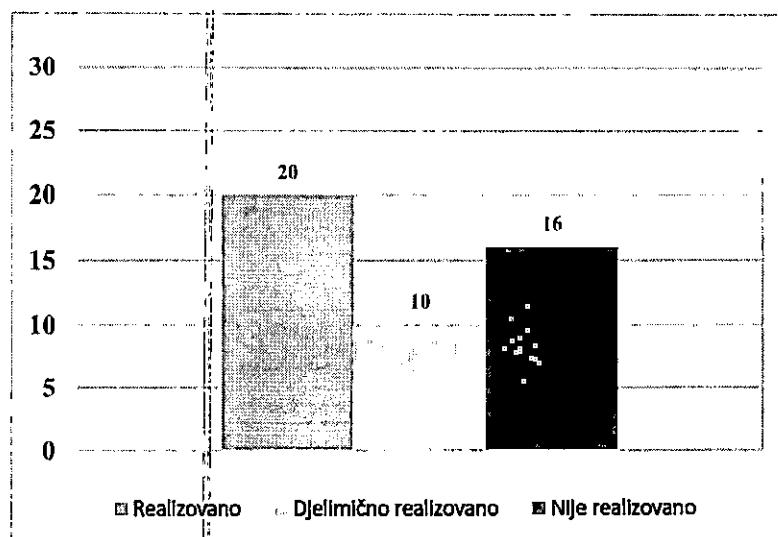
I UVODNI REZIME

Program za borbu protiv HIV/AIDS za period od 2021. do 2023. godine (u daljem tekstu: Program) obuhvatao je medicinske, javnozdravstvene, edukativne i mjere društvene zajednice. Program je iziskovao prvenstveno kontinuiran i sistemski rad u okvirima zdravstvenog sistema, multidisciplinarni pristup i uključivanje civilnog društva.

Osnovni cilj Programa je bio održavanje niske prevalencije infekcije HIV-om. Nakon analize sprovedenih aktivnosti, rezultata i dostupnih podataka, naročito onih o prevalenciji HIV-a zaključuje se da je osnovni cilj Programa postignut tj. u Crnoj Gori je održana niska prevalencija HIV-a. Da bi se zadržala optimalna prevencija za osobe u povećanom riziku, te liječenje i briga za inficirane osobe, bio je neophodan programski pristup u kome su svi izazovi grupisani u obliku programskih oblasti sa jasno definisanim problemima, uzrocima i posljedicama. Svaka programska oblast imala je operativne ciljeve sa indikatorima učinka, aktivnostima i indikatorima rezultata planiranih aktivnosti. Shodno navedenom, Program je bio podijeljen na pet programskih oblasti, koje su detaljnije opisane u daljem tekstu.

Akcioni plan za 2023. godinu za sprovođenje Programa za borbu protiv HIV/AIDS za period od 2021. do 2023. godine predstavljao je operacionalizaciju operativnih ciljeva. Tokom jednogodišnje realizacije Akcionog plana od ukupno planiranih 46 aktivnosti **realizovano je ili je u procesu realizacije tj. djelimično realizovano ukupno 65,2% aktivnosti (43,5% aktivnosti je realizovano dok je 21,7% djelimično realizovano), a nije realizovano 34,8% (16) planiranih aktivnosti**, što je prikazano u Grafiku 1.

Grafik 1: Pregled realizacije aktivnosti u odnosu na ukupan broj predviđenih aktivnosti u 2023. godini

U 2023. godini nije realizovano 34,8% planiranih aktivnosti, a razlog nerealizacije je isključivo u nedostatku finansijskih sredstava jer je većinom planirano da se aktivnosti realizuju kroz projekte/donacije koji se nijesu ostvarili.

Na osnovu izvršene analize zaključuje se da je za sedam (od ukupno devet) definisanih ciljeva ostvaren pozitivan trend indikatora učinka, i to za ciljeve:

- Povećanje stope testiranja na HIV
- Podići nivo upotrebe kondoma
- Obezbijedene održive, lako dostupne usluge osobama koje žive s HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu
- Učiniti dostupnim nove metode prevencije za osobe koje žive sa HIV-om i za osobe koje su u riziku u odnosu na HIV
- Unaprijediti put od dijagnostike do liječenja
- Olakšano sprovođenje sveobuhvatnog nadzora nad HIV-om
- Stvoren adekvatan mehanizam za praćenje sprovođenja programa koji se odnosi na HIV

Za ciljeve **Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om** i **Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a, (MSM, osobe koje koriste/injektiraju droge, SR, zatvorenici/ce i druge osobe u riziku od društvene isključenosti)** aktivnosti koje bi mjerile indikatore nijesu realizovane, tj. nijesu sprovedena istraživanja koja bi pokazala definisane indikatore i njihove vrijednosti. Ipak, zaključuje se da su tokom trogodišnjeg akcionog plana realizovane brojne aktivnosti koje su mogle doprinijeti ostvarenju ovih ciljeva.

OBLAST 1 – STIGMA I DISKRIMINACIJA OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-om I OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-a

Za Operativni cilj 1: Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om – zaključuje se da je **trend indikatora učinka** (% žena i muškaraca između 15-49 godina koji imaju nediskriminatorne stavove prema osobama koje žive sa HIV-om (bazirano na dva pitanja iz MICS istraživanja) **nepromijenjen** iz razloga što aktivnosti koje bi mjerile indikator učinka nijesu realizovane, tj. nijesu sprovedena specifična istraživanja koja bi pokazala definisani indikator i njegovu vrijednost.

Ipak, zaključuje se da su tokom trogodišnjeg akcionog plana realizovane brojne aktivnosti koje su mogle doprinijeti realizovanju ovog cilja tj. smanjenju stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om. Najznačajniji rezultati su podaci i izvještaji dobijeni na osnovu sprovedenih istraživanja o stigmati i diskriminaciji među osobama koje žive sa HIV-om i istraživanja o znanju i stavovima stručne javnosti o HIV-u i osobama koje žive sa HIV-om. Sprovedene su brojne medijske

kampanje od strane svih nosioca aktivnosti sa ciljem smanjenja stigme i diskriminacije koje su sveukupno obuhvatile veliki broj ljudi u tradicionalnim medijima i na društvenim mrežama, što je doprinijelo da se veliki broj građana/ki upozna sa ovom temom i dobije potrebne informacije. CHF-Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitise je realizovala kampanju U-U koja se prvi put sprovodila u Crnoj Gori - o značaju terapije i nemogućnosti prenosa HIV-a, a koja se u svijetu promovise od 2017. godine.

Za Operativni cilj 2: Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a, (MSM, osobe koje koriste/injektiraju droge, SR, zatvorenici/ce i druge osobe u riziku od društvene isključenosti) trend indikatora učinka (% osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a: GMT, osobe koje koriste/injektiraju droge, SR, zatvorenici/ce i druge osobe u riziku od društvene isključenosti, a koji su imali iskustvo sa diskriminacijom u zdravstvenom sistemu) je nepromijenjen – aktivnosti koje bi mjerile indikator učinka nijesu realizovane, tj. nijesu sprovedena specifična istraživanja koja bi pokazala definisani indikator i njegovu vrijednost.

Ključno dostignuće za postizanje ovog cilja tokom trogodišnje realizacije je povećan broj zdravstvenih radnika/ca i studenata/kinja zdravstvenih profesija (preko 65 radnika/ca), policijskih službenika, stručnih radnika/ca i stručnih saradnika/ca iz oblasti socijalne i dječije zaštite koji su edukovani o radu sa osobama koje žive sa HIV-om i/ili su u povećanom riziku od HIV-a, kao i realizacija velikog broja aktivnosti u toku medijskih kampanja, što u krajnjem rezultira postizanjem cilja smanjenja stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a.

OBLAST 2 – PREVENCIJA

Za Operativni cilj 1: Povećanje stope testiranja na HIV - potvrđuje se pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka. Početna vrijednost indikatora učinka *Stopa testiranja* 2019. godine bila je 10,6 na 1000 stanovnika/ca (a ciljna vrijednost bila je 11), dok je ostvarena 2023. godine iznosila 13,2 na 1000 stanovnika/ca.

Najznačajniji doprinos ostvarenju ovog cilja tokom 2023. godine imala je izrada *Smjernica za testiranje na HIV, HBV i HCV sa protokolom rada u Savjetovalištimu za DPST*. Izradom Smjernica stvoren je preduslov za započinjanje izrade modula za edukaciju zdravstvenih radnika/ca i predstavnika/ca NVO za sprovođenje DPST, koji je planiran da se izradi nakon zvaničnog usvajanja Smjernica. Osim toga, značajno je i što je IJZCG izradio mapiranje privatnih laboratorija koje vrše serološko testiranje na HIV, sa kojima je uspostavljena saradnja za dostavljanje podataka o testiranju, a u narednom periodu predstavnici IJZCG planirali su organizaciju sastanaka sa predstavnicima laboratorija kako bi se uspostavio mehanizam dostavljanja podataka i od strane ovog sektora. Dostavljanje podataka iz privatnih laboratorija predstavljaće značajan korak u poboljšanju nadzora stopom testiranja na HIV i ukupnog nadzora nad HIV-om.

U prethodnim godinama su obezbjeđeni testovi za testiranje na HIV u javnim zdravstvenim ustanovama, obezbjeđen je rad savjetovašta za HIV (7 savjetovašta pri domovima zdravlja) i realizovane su obuke za zdravstvene radnike o principima rada i ponude za testiranje. Sprovedene su sveobuhvatne kampanje za promociju testiranja i definisan je Nacionalni dan testiranja na HIV - 4. mart.

Za operativni cilj 2: Podići nivo upotrebe kondoma - potvrđuje se pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka (Procenat osoba koje su prijavile korišćenje kondoma prilikom poslednjeg seksualnog odnosa). U cilju realizacije aktivnosti „Sprovođenje vršnjačkih edukativnih radionica u završnim razredima srednjih škola i na fakultetima o značaju upotrebe kondoma i ostalim razredima tokom sprovođenja NP“ - NVO CAZAS je sproveo 13 vršnjačkih radionica u 3 različite regije i obuhvaćeno je šest škola i preko 520 učenika/ca. Napominjemo da je prethodno, tokom 2022. godine, NVO CAZAS održao trodnevnu obuku za vršnjačke edukatore, gdje je obučeno 15 mladih iz svih regija Crne Gore za realizaciju vršnjačke edukacije u svojim zajednicama.

Sprovođenje redovne analize prijavljivanja polno prenosivih infekcija sa posebnim akcentom na vulnerabilnost populacije se redovno sprovodi. Međutim, prijavljivanje polno prenosivih infekcija je i dalje nezadovoljavajuće. Broj prijavljenih oboljenja je značajno manji od procijenjenog broja, pa je i adekvatna analiza nemoguća.

Za operativni cilj 3: Obezbiježene održive, lako dostupne usluge osobama koje žive s HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu se potvrđuje pozitivan trend i ostvarena ciljna vrijednost indikatora učinka (broj i % mjesta koje pružaju uslugu a koji su imali prekid u radu sa ključnim populacijama servisa). Početna vrijednost indikatora je da ne postoje održivi servisi, a ciljna da su uspostavljena minimalno 2 održiva servisa. Postignuta vrijednost je postojanje 5 servisa koji pružaju usluge osobama koje žive sa HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV.

Brojne aktivnosti su sprovedene u cilju obezbjeđivanja održivih, lako dostupnih usluga osobama koje žive s HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu, a najznačajnije su sljedeće:

- Svi nosioci aktivnosti sprovodili su testiranja u zajednici među MSM, SR, OID i populacijom zatvorenika/ca, što je detaljnije prikazano u Tabeli za izvještavanje.

NVO Juventas je izradio priručnike za terenski rad i drop in centre za populacije MSM, OID i SR. Takođe ova NVO je pružala usluge prevencije HIV-a u populaciji osoba koje koriste drogu injektiranjem, MSM populaciji, populaciji osoba koje pružaju seksualne usluge kroz kontinuiran rad „drop in centra“ i terenski rad, kao i populaciji zatvorenika/ca u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija u Spužu i pružala je direktnu podršku migrantima/kinjama iz Ukrajine i Rusije.

Za Operativni cilj 4: Učiniti dostupnim nove metode prevencije za osobe koje žive sa HIV-om i za osobe koje su u riziku u odnosu na HIV – se potvrđuje pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka 1 (Završena analiza zakonodavnog i pravnog okvira o mogućnosti uvođenja PrEP-a). Ciljna vrijednost ovog indikatora ostvarena je već nakon druge godine sprovođenja Programa. Potvrđuje se negativan trend u ostvarivanju indikatora učinka 2 (Broj osoba koje su u povećanom riziku (iz ključnih populacija) a koje su testirane brzim testovima kroz CBT (testiranje u zajednici)) jer je početna vrijednost bila 0; a ostvarena vrijednost u 2022. godini je 76 (nijesu dostupni podaci za 2023. godinu). Ciljna vrijednost bila je 1200 sprovedenih testiranja.

NVO CAZAS je tokom 2021. godine izradila analizu o mogućnosti uvođenja PrEP-a. Na osnovu analize kreiran je set preporuka. Osim toga, NVO CAZAS pokrenula je proces nabavke lijekova za početak uvođenja PrEP-a u Crnoj Gori i obezbijedena je donacija lijekova za uključivanje 100 korisnika/ca PrEP-a na period od godinu dana.

U 2021. godini u sklopu SOS projekta izrađen je portal <http://prepinfo.me/> sa ciljem edukacije i informisanja o PrEPu, koji je tokom 2023. godine i ažuriran.

Veoma je značajno i što su Crnogorska LGBTIQ Asocijacija QUEER MONTENEGRO i NVO Juventas izradili Priručnik za upotrebu PrEP-a (kratak vodič za buduće korisnike/ce PrEP-a) koji pruža sve važne informacije o PrEP-u, indikacijama i kontraindikacijama za korišćenje, te samom načinu uzimanja terapije. Ove dvije NVO su i promovisale upotrebu PrEP-a i uključivanje u studiju za PrEP putem svojih profila na društvenim mrežama, kao i kroz direktan rad i savjetovanje sa klijentima/kinjama (drop in centar, terenski rad, internet outreach).

OBLAST 3: LIJEČENJE I BRIGA

Za Operativni cilj 1: Unaprijediti put od dijagnostike do liječenja - potvrđuje se pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka (Procenat osoba koje koriste terapiju u odnosu na ukupan procijenjen broj osoba koje žive sa HIV-om). Početna vrijednost bila je 40%, a ciljna 60%. Postignuta vrijednost u 2022. godini je 57% (za 2023. godinu nisu dostupni podaci). Već i nakon druge godine sprovođenja ovog strateškog dokumenta ciljna vrijednost indikatora učinka je bila ostvarena, ali je i realizacija koja je toku za još dvije planirane aktivnosti dodatno doprinijela ostvarenju cilja.

U 2023. godini napredak je postignut u izradi smjernica za liječenje - *Smjernica za liječenje HIV infekcije* (koje su u procesu usvajanja), dok su *Nacionalne smjernice za PEP* izrađene u draft verziji i planira se njihova finalizacija i kasnije usvajanje.

Tokom prve dvije godine sprovođenja Programa obezbijedena je nabavka ART (antiretrovirusne terapije) sa pozitivne liste i određeni broj ART koje nisu na listi za rezistentne pacijente/kinje,

obezbijeđeni su testovi za praćenje efekata terapije. Izrađen je i inforator za PEP - NVO LGBT Forum Progres izradila je i publikovala „Smjernice za PEP za MSM populaciju“ i „Smjernice za PEP za zdravstvene radnike/ce“.

OBLAST 4: NADZOR

Za Operativni cilj 1: Olakšano sprovođenje sveobuhvatnog nadzora nad HIV-om se potvrđuje pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka (Sprovedena istraživanja među ključnim populacijama). Već i nakon druge godine sprovođenja ovog strateškog dokumenta bio je ostvaren pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka, tj **ostvarena je niska prevalencija HIV-a među ključnim populacijama**. Nedostaju precizni podaci za MSM populaciju.

Početne, ciljne i dostignute vrijednosti indikatora učinka prikazane su u tabeli ispod.

Početna vrijednost	Ciljna vrijednost	Postignuta vrijednost
(2014) MSM 12,5%	(2021) MSM 10%	
(2015) SR 0,47%	(2021) ¹ SR <5%	SR 0,9% (2021)
2013) IKD 1,1%	(2021) IKD <5%	IKD 0,5% (2020)
(2012) zatvorenika 0	(2021) zatvorenika <5%	Zatvorenika 0% (2021)

Tokom 2023. godine najznačajnije je to što je IJZCG ostvario saradnju sa privatnim sektorom radi poboljšanja prijavljivanja broja testiranih osoba na HIV, s obzirom da ovi podaci nijesu bili dostupni Institutu za javno zdravlje i nije postojao mehanizam za nadzor testiranja na HIV u privatnim laboratorijama. IJZCG je izvršio mapiranje istih i uspostavio saradnju za dostavljanje podataka o testiranju, a u narednom periodu planirali su održavanje sastanaka sa predstavnicima laboratorija. Dostavljanje podataka iz privatnih laboratorija predstavljaće značajan korak u poboljšanju nadzora stopom testiranja na HIV i ukupnog nadzora nad HIV-om.

Takođe, izrađen je Operativni plan za unapređenje nadzora među ključnim populacijama koji će dovesti do poboljšanja kvaliteta podataka i omogućavanja izrade procjena veličina ključnih populacija odnosno broja osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a među MSM i SR populacijom.

Tokom prve dvije godine realizacije Programa realizovana su biobihejvioralna istraživanja iz područja HIV/AIDS-a na nacionalnom nivou među SR i zatvorenicama/ama. Objavljeni su izvještaji na maternjem i engleskom jeziku i štampani u po 50 primjeraka.

¹ GF indikator i nacionalni M&E indikator

OBLAST 5: KOORDINACIJA I PARTNERSTVO

Za Operativni cilj 1: Stvoren adekvatan mehanizam za praćenje sprovođenja programa koji se odnosi na HIV se pretpostavlja pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka (% sredstava koja se izdvajaju za nacionalni HIV odgovor iz domaćih (nacionalnih) izvora u odnosu na ukupna sredstva za sprovođenje nacionalnog programa za HIV/AIDS), a precizno se ne može tvrditi jer je izostalo preciziranje ciljnih vrijednosti u oba akciona plana. Ipak, na osnovu godišnjih vrijednosti indikatora zaključuje se rast sredstava koja se izdvajaju za nacionalni HIV odgovor iz domaćih (nacionalnih) izvora u odnosu na početnu godinu (125,000 eura, 2018. godina) jer su u 2023. godini iznosila 158.106 EUR (za potrebe sufinansiranja zajedničkog granta Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije i Ministarstva zdravlja za podršku preventivnim servisima u NVO sektoru na osnovu Sporazuma između Globalnog Fonda i Ministarstva zdravlja).

Sekretarijat za HIV/AIDS (CCM) je tokom 2023. godine sproveo Nacionalnu konferenciju o HIV/AIDS-u od 18. do 21. aprila 2023. godine u kojoj je učestvovalo preko 50 profesionalnaca/ki iz ključnih institucija i organizacija iz oblasti javnozdravstvenog, nevladinog, akademskog i privatnog sektora Crne Gore. Nacionalna konferencija je organizovana nakon 4 godine pauze koja je uslijedila dijelom usljed COVID-19 pandemijskih mjera, a dijelom i zbog nedostatka finansijskih sredstava, s obzirom da se ova aktivnost isključivo finansira sredstvima stranih donatora odnosno Globalnog Fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije.

NVO CAZAS ima razvijen i funkcionalan jedan licencirani servis – usluga Savjetovanje za mlada, odrasla i stara lica koja zloupotrebljavaju alkohol, droge ili druga opojna sredstva. Akreditovane su obuke za unapređenje znanja osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a.

NVO Juventas je licencirani pružalac dvije usluge u oblasti socijalne i dječije zaštite i to usluge savjetovanje i usluge Podrška za život u zajednici-svrtište. Ova organizacija zapošljava dvije osobe koje imaju licencu za obavljanje osnovnih stručnih poslova u oblasti socijalne i dječije zaštite. Program pružanja usluge za obje navedene licencirane usluge jasno kao potencijalne korisnike/ce usluga prepoznaje osobe iz zajednica u povećanom riziku od HIV-a i to: osobe koje koriste/injektiraju droge, osobe koje pružaju seksualne usluge, osobe iz MSM zajednice, osobe na izdržavanju kazne zatvora - čime se stvaraju dodatni uslovi za bolju održivost usluga i podrške navedenim zajednicama. Dodatno, NVO Juventas je akreditovao četiri obuke u sistemu socijalne i dječije zaštite čiji je fokus na unapređenju znanja i vještina stručnih radnika/ca i stručnih saradnika/ca u oblasti socijalne i dječije zaštite za rad sa zajednicama u povećanom riziku od HIV-a i boljem poznavanju usluga namjenjenih ovim zajednicama. To su sljedeće obuke: „Jačanje vještina stručnih radnika/ca i stručnih saradnika/ca u oblasti socijalne i dječije zaštite za rad sa osobama koje koriste droge“, „Jačanje kapaciteta i vještina stručnih radnika/ca i stručnih

saradnika/ca u oblasti socijalne i dječije zaštite za rad sa osobama koje pružaju seksualne usluge”, „Unapređenje znanja i vještina stručnih radnika/ca u radu sa potencijalnim korisnicima/ama i korisnicima/ama usluge podrška za život u zajednici - svratište”, „Strategija uvezivanja programa smanjenja štete i sistema socijalne i dječije zaštite: obuka za stručne radnike/ce i stručne saradnike/ce u Crnoj Gori”. Takođe, od strane Ljekarske komore licencirana je Juventasova obuka za zaposlene u sistemu zdravstvene zaštite na temu „Strategija uvezivanja programa smanjenja štete i sistema zdravstvene zaštite”.

Tokom prve dvije godine Programa promovisana je Pariška deklaracija/ promocija učešća lokalne zajednice u odgovor na HIV. Potpisnici deklaracije su Podgorica, Bijelo Polje i Bar. U izvještajnom periodu rezultati se bilježe u Glavnom gradu Podgorica.

Tokom trogodišnje realizacije Programa planirano je da se za realizaciju aktivnosti izdvoji 2.481.760,23 eura (za period od 2021. do 2022. godine - 2.119.481,65 eura; a za 2023. godinu 362.278,58 eura).

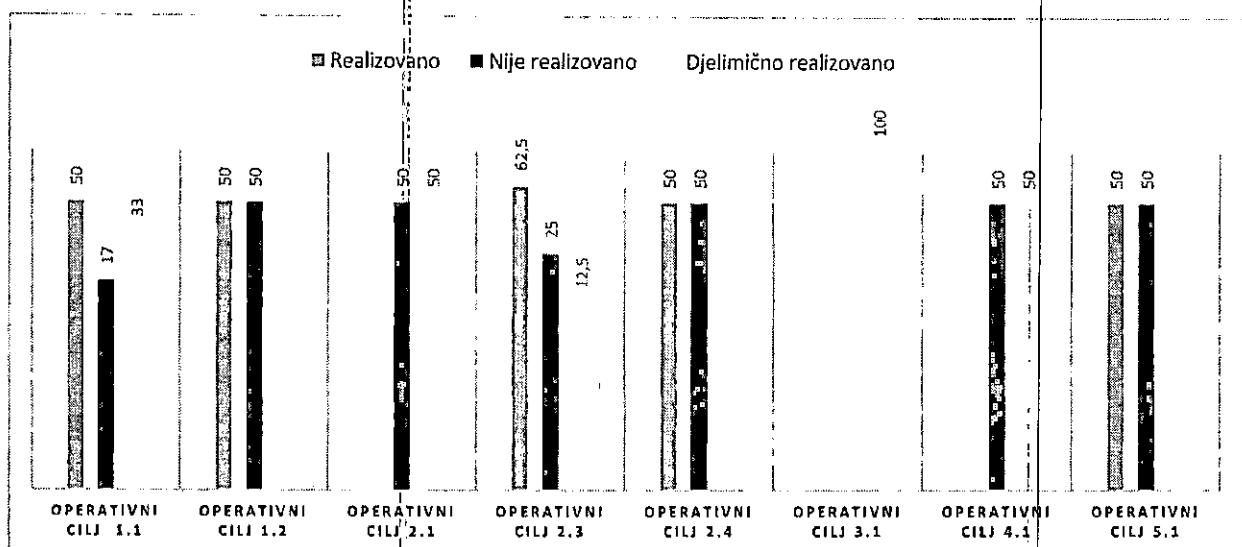
Na osnovu dostavljenih podataka nosilaca aktivnosti, koji nijesu potpuni tj. nije za sve realizovane aktivnosti dostupan podatak o utrošenim sredstvima, ukupno je utrošeno 504.420,04 eura (za period od 2021. do 2022. godine – 291.564,48 eura; a za 2023. godinu 212.855,56 eura).

II INFORMACIJA O NAPRETKU U POSTIZANJU OPERATIVNIH CILJEVA

Završni izvještaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Programa za borbu protiv HIV/AIDS za 2023. godinu sadrži pregled realizovanih aktivnosti definisanih Akcionim planom za 2023. godinu, kao i pregled aktivnosti koje nijesu realizovane u navedenom periodu.

Tokom jednogodišnje realizacije Akcionog plana od ukupno planiranih 46 aktivnosti realizovano je 43,4% (20), djelimično je realizovano ili u procesu realizacije 21,8% (10) aktivnosti, a nije realizovano 34,8% (16) aktivnosti. Detaljan pregled realizacije aktivnosti po operativnim ciljevima u 2023. godini prikazan je u Grafiku 2.

Grafik 2: Pregled realizacije aktivnosti po operativnim ciljevima u 2023. godini

Kako tokom planiranja dokumenta i aktivnosti nije korišćena rodna dimenzija, tako ni ovaj izvještaj ne sadrži i rodnu dimenziju u dostizanju ciljeva i ciljnih vrijednosti.

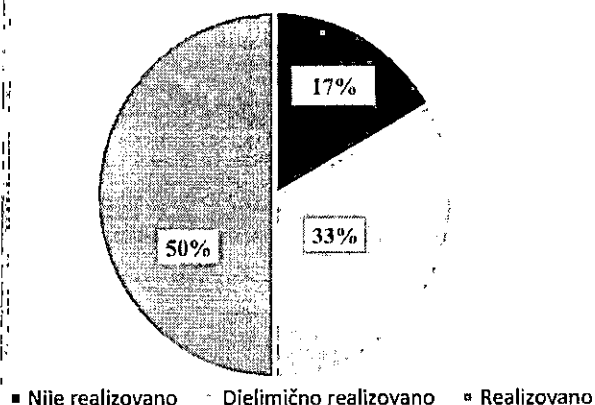
OBLAST 1 – STIGMA I DISKRIMINACIJA OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-om I OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-a

Ova oblast sadržala je dva operativna cilja. Sproveden je veliki broj aktivnosti u cilju smanjenja stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om i osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a, što je detaljnije prikazano u tekstu koji slijedi.

OPERATIVNI CILJ 1: SMANJENJE STIGME I DISKRIMINACIJE OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-om

Akcionim planom planirano je da se ovaj cilj postigne sprovođenjem 6 aktivnosti. Pregled realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 1 dat u Grafiku 3 pokazuje da je 50% (3) njih realizovano, djelimično realizovano je 33% (2) planiranih aktivnosti, dok je 17% (1) nerealizovanih.

Grafik 3: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 1: Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om

Analizom rezultata sprovedenih aktivnosti zaključuje se da je **trend indikatora učinka nepromijenjen** – % žena i muškaraca između 15-49 godina koji imaju nediskriminatorne stavove prema osobama koje žive sa HIV-om (bazirano na dva pitanja iz MICS istraživanja). Cilj je bio da se ovaj procenat u odnosu na početne vrijednosti (početna vrijednost: 1) 2013.god, MICS 35,8% Ž, 28,3% M; 2) 2013.god, MICS 47,3% 40,6%) smanji za 10%. Međutim, aktivnosti koje bi mjerile indikator nijesu realizovane, tj. nijesu sprovedena istraživanja koja bi pokazala vrijednost definisanog indikatora.

Ipak, zaključuje se da su tokom trogodišnje realizacije akcionih planova realizovane brojne aktivnosti koje su mogle doprinijeti ostvarenju ovog cilja tj. smanjenju stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om, a ključna dostignuća u 2023. godini prikazana su u tekstu koji slijedi.

Priprema za sprovođenje kvalitativnog istraživanja o stigmati i diskriminaciji među osobama koje žive sa HIV/om započeta je u decembru 2022. godine. Prikupljanje podataka (popunjavanje online upitnika HIV Stigma Index) započeto je u januaru 2023. godine, a kasnije je organizovana javna prezentacija i publikacija kvalitativnog istraživanja o stigmati i diskriminaciji među osobama koje žive sa HIV/om.

IJZCG je realizovao sprovođenje istraživanja o znanju i stavovima stručne javnosti o HIV-u i osobama koje žive sa HIV-om i 175 učesnika/ca iz Crne Gore su obuhvaćena online istraživanjem „Istraživanje znanja i stavova o HIV-u u zdravstvenim ustanovama u zemljama Evrope i Centralne Azije“ koje su sproveli Evropski centar za kontrolu i prevenciju bolesti (ECDC) u saradnji sa European AIDS clinical Society (EACS). Prikupljanje podataka je završeno u decembru 2023. godine, a analiza i publikacija istraživanja se radi na nivou Evrope tokom 2024. godine. Istraživanje je dizajnirano kao opservaciona studija prevalencije, koja je kao instrument za prikupljanje podataka koristila online upitnik o stigmati i diskriminaciji povezanim sa HIV-om. Studija je sprovedena među osobljem zdravstvenih ustanova iz 54 evropske i srednjoazijske zemlje, pri čemu su ispitanici/ce bile sve punoljetne osobe koje rade u zdravstvenoj ustanovi bez obzira na položaj, uključujući kliničko i nekliničko osoblje.

Osim pomenutih istraživanja, ključno dostignuće u realizaciji aktivnosti Operativnog cilja 1 je sprovođenje kampanje sa ciljem smanjenja stigme i diskriminacije. Svi nosioci aktivnosti realizovali su brojne podaktivnosti koje su sveukupno obuhvatile veliki broj ljudi kampanjom u tradicionalnim medijima i na društvenim mrežama, što je doprinijelo da se veliki broj građana/ki upozna sa ovom temom i dobije potrebne informacije, a što potencijalno doprinosi smanjenu stigmatu i diskriminatorskim stavovima prema osobama koje žive sa HIV-om. CHF-Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitis je realizovala kampanju U-U koja se prvi put sprovodila u Crnoj Gori o značaju terapije i nemogućnosti prenosa HIV-a, što je detaljnije prikazano u Tabeli za izvještavanje.

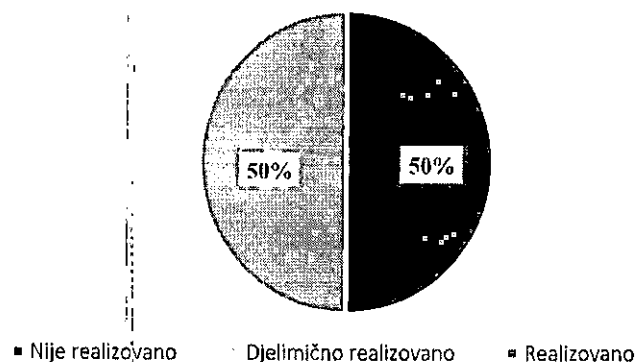
Kao što je već gore pomenuto, zbog nedostatka finansijskih sredstava nije realizovana jedna planirana aktivnost – *Sprovođenje istraživanja o znanju i stavovima opšte javnosti o HIV-u i osobama koje žive sa HIV/om.*

- o Nosioci aktivnosti preporučuju nastavak istraživanja stigme i diskriminacije prema HIV+ osobama među stručnom (medicinski radnici) i opštom javnosti.
- o CHF-Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitis preporučuje nastavak promovisanja značaja terapije i života sa HIV-om kroz ciljane medijske kampanje.

OPERATIVNI CILJ 2: SMANJENJE STIGME I DISKRIMINACIJE OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-a, (GMT, OSOBE KOJE KORISTE/INJEKTIRAJU DROGE, SR, ZATVORENICI/CE I DRUGE OSOBE U RIZIKU OD DRUŠTVENE ISKLJUČENOSTI)

Akcionim planom za 2023. godinu planirano je da se ovaj cilj postigne sprovođenjem 8 aktivnosti. Pregled realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 2 dat u Grafiku 4 pokazuje da je 50% (4) njih realizovano, dok je 50% (4) nerealizovanih.

Grafik 4: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 2: Smanjenje stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a (GMT, osobe koje koriste/injektiraju droge, SR, zatvorenici/ce i druge osobe u riziku od društvene isključenosti);

Analizom rezultata sprovedenih aktivnosti zaključuje se da je **trend indikatora učinka nepromijenjen** – % osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a (GMT, osobe koje koriste/injektiraju droge, SR, zatvorenici/ce i druge osobe u riziku od društvene isključenosti) a koji su imali iskustvo sa diskriminacijom u zdravstvenom sistemu. Početna vrijednost nije postojala a ciljna vrijednost je bila da se ovaj procenat utvrdi. Međutim, aktivnosti koje bi mjerile indikator nijesu realizovane, tj. nijesu sprovedena istraživanja koja bi pokazala vrijednost indikatora.

Ključno dostignuće za postizanje ovog cilja tokom trogodišnje realizacije je povećan broj zdravstvenih radnika/ca i studenata/kinja zdravstvenih profesija, policijskih službenika, stručnih radnika/ca i stručnih saradnika/ca iz oblasti socijalne i dječije zaštite koji su edukovani o radu sa osobama koje žive sa HIV-om i/ili su u povećanom riziku od HIV-a, kao i realizacija velikog broja aktivnosti u toku medijskih kampanja, što u krajnjem rezultira postizanjem cilja smanjenja stigme i diskriminacije osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a.

Tako je Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitise 2023. godine realizovala akreditovanu obuku za 16 medicinskih radnika/ca na temu "Destigmatizacija HIV infekcije i liječenje osoba koje žive sa HIV-om" za ljekare/ke specijalističkih grana. Neki od zaključaka sa obuke su:

- da je prepoznata potreba kontinuiranog održavanja edukativnih seminara koji se bave prevencijom i kontrolom HIV infekcije i ostalih polno i krvlju prenosivih infekcija
- potrebno je uvođenje kao obaveznog testiranje svih trudnica metodom "opt out-a" uz pisanu saglasnost i informisani pristanak ili odbijanje (a detaljnije je prikazano u Tabeli za izvještavanje).

NVO Juventas je sproveo više obuka koje su za cilj imale jačanje znanja i vještina zaposlenih u različitim sistemima za rad sa zajednicama u povećanom riziku od HIV-a, a time i smanjenje stigmatizacije prema osoba iz ovih zajednica. Obuke su sprovedene u okviru projekta "Kompetentno, transparentno, efikasno i odgovorno civilno društvo koje pruža usluge osobama koje koriste droge". Projekat je implementirao NVO Juventas u partnerstvu sa Mrežom za smanjenje štete Link, a finansijski je bio podržan od strane Evropske unije posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori.

Tokom novembra 2022. godine 20 stručnih radnika/ca i stručnih saradnika/ca iz oblasti socijalne i dječije zaštite pohađalo je akreditovanu obuku „Strategija uvezivanja programa smanjenja štete i sistema socijalne i dječije zaštite: obuka za stručne radnike/ce i stručne saradnike/ce u Crnoj Gori“.

Tokom 2023. godine NVO Juventas je realizovao:

- akreditovanu obuku za 15 učesnika/ca (zaposlenih u oblasti zdravstvene zaštite) na temu: "Jačanje vještina zaposlenih u oblasti zdravstvene zaštite za rad sa osobama koje koriste droge u Crnoj Gori.
- obuku za 17 policijskih službenika „Jačanje znanja i vještina službenika policije za rad sa osobama koje koriste droge u Crnoj Gori.“
- obuku za 15 učesnika/ca na temu „Obuka za stručne radnike/ce i saradnike/ce u socijalnoj inkluziji u OCD koje se bave osobama koje koriste droge“.

Na osnovu podataka iz godišnjeg izvještaja o realizaciji AP za prve dvije godine postojanja ovog strateškog dokumenta, zaključuje se da je **za tri godine preko 65 zdravstvenih radnika/ca pohađalo obuke o radu sa osobama koje žive sa HIV-om i/ili u povećanom riziku od HIV-a.**

NVO Juventas sproveo je istraživanje na uzorku od 1025 osoba tokom decembra 2023. godine koje je kombinovalo demografske podatke, stavove, ocjene i percepcije učesnika/ca o ljudskim pravima, diskriminaciji, kvalitetu života i podršci od državnih institucija i drugih izvora. Rezultati će pružiti uvid u stavove i percepcije građana/ki o ovim važnim pitanjima u Crnoj Gori.

Zbog nedostatka planiranih projekata/donacija koji bi omogućili finansiranje ostale planirane aktivnosti nijesu realizovane, što je detaljnije prikazano u Tabeli za izvještavanje. Zaključuje se da i dalje nedostaju obuke i da je potrebno uložiti napore za realizacijom obuka koje bi obuhvatile policijske službenike/ce, socijalne radnike/ce, predstavnike/ce medija, pružaoce usluga na terenu za migrante/kinje o prevenciji HIV-a i td.

- o AU Montefarm preporučuje da se mogu angažovati i farmaceuti iz njihove ustanove ukoliko se bude sprovodila slična aktivnost kao u prethodnom AP - Savjetovanje sa direktorima i stručnim saradnicima na temu smanjenja stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om.

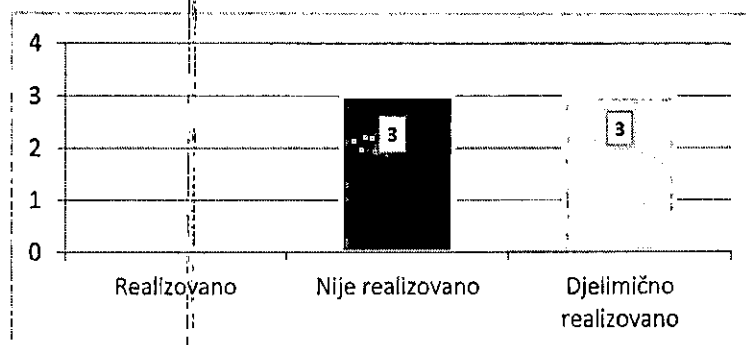
OBLAST 2 PREVENCIJA

Oblast prevencije u Akcionom planu za 2023. godinu sadržala je 3 operativna cilja, dok je cilj - *Podići nivo upotrebe kondoma* već ostvaren aktivnostima iz prošlog AP pa nove nijesu planirane.

OPERATIVNI CILJ 1: POVEĆANJE STOPE TESTIRANJA NA HIV

Planirano je da se ovaj cilj postigne kroz realizaciju 6 aktivnosti. Pregled realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 1 dat u Grafiku 5 pokazuje da je djelimično realizovano 50% (3) planiranih aktivnosti, dok je preostalih 50% (3) aktivnosti nerealizovano.

Grafik 5: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 1: Povećanje stope testiranja na HIV

Analizom rezultata sprovedenih aktivnosti i dostignutih ciljnih vrijednosti **potvrđuje se pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka - Stopa testiranja**. Početna vrijednost indikatora učinka *Stopa testiranja* 2019. godine bila je 10,6 na 1000 stanovnika/ca (a ciljna vrijednost bila je 11), dok je ostvarena 2023. godine iznosila **13,2 na 1000 stanovnika/ca**.

Već i nakon druge godine sprovođenja ovog strateškog dokumenta ciljna vrijednost indikatora učinka je bila ostvarena, tako da nepotpuna realizacija svih planiranih aktivnosti u 2023. godini nije bitno uticala na ostvarenje postavljenog cilja – povećanje stope testiranja na HIV. (Iz Godišnjeg izvještaja o realizaciji Akcionog plana 2021-2023 za sprovođenje Programa za borbu protiv HIV/AIDS za period od 2021. do 2023. godine, za 2022. godinu vidimo da je u sklopu ovog cilja bilo realizovano/djelimično realizovano 73% planiranih aktivnosti.)

Najznačajniji doprinos ostvarenju cilja tokom 2023. godine imala je izrada *Smjernica za testiranje na HIV, HBV i HCV sa protokolom rada u Savjetovalištim za DPST*, koje su u procesu usvajanja.

Izradom Smjernica stvoren je preduslov za započinjanje izrade modula za edukaciju zdravstvenih radnika/ca i predstavnika/ca NVO za sprovođenje DPST, koji je planiran da se izradi nakon zvaničnog usvajanja Smjernica. Osim toga, IJZCG je izradio mapiranje privatnih laboratorija koje vrše serološko testiranje na HIV, uspostavljena je saradnja za dostavljanje podataka o testiranju, a planirani su sastanci sa predstavnicima laboratorija u narednom periodu. Ipak, još uvijek nijesu izrađene Smjernice za testiranje na HIV za privatne laboratorije, ali je stvoren preduslov za njihovu izradu realizacijom prethodno navedene aktivnosti.

Nije realizovano obezbjeđivanje brzih testova iz pljuvačne tečnosti za skrining iz razloga što isti nijesu registrovani u Crnoj Gori jer nabavku navedenih testova (iz donacije Global Fonda) nije bilo moguće realizovati jer testovi koji su dostupni su SZO prekvalifikovani i ne posjeduju dokumentaciju koja je neophodna za uvoz u skladu sa Pravilnikom o bližim uslovima za uvoz medicinskih sredstava koja nijesu registrovana ("Službeni list CG", br. 73/22, 126/22).

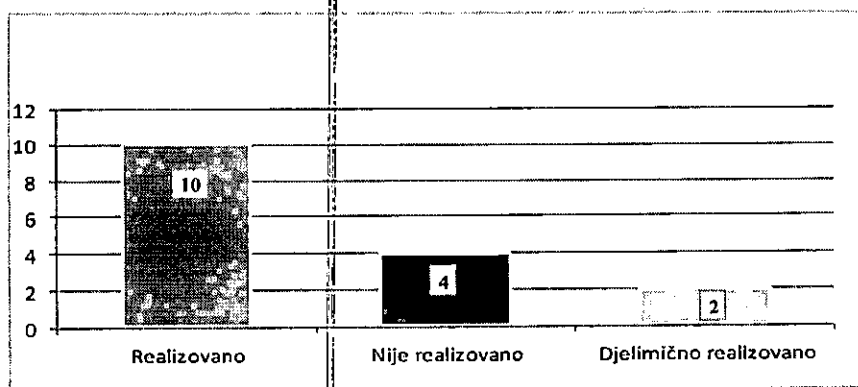
Takođe, nije realizovana aktivnost zagovaranja opt out ponuda testiranja za sve trudnice, a najviše zbog nedostatka kapaciteta i opterećenosti realizacijom ostalih aktivnosti.

- o IJZCG preporučuje da je u narednom periodu potrebno inicirati izradu operativnih procedura za prijavljivanje testiranja na HIV.
- o Preporuka Crnogorske fondacije za HIV i virusne hepatitise je da se realizuje zagovaranje registracije brzih testova iz pljuvačne tečnosti za skrining.

OPERATIVNI CILJ 2: OBEZBIJEĐENE ODRŽIVE, LAKO DOSTUPNE USLUGE OSOBAMA KOJE ŽIVE S HIV-OM I OSOBAMA U RIZIKU U ODNOSU NA HIV, ZASNOVANE NA POVJERLJIVOSTI I PRIJATELJSKOM PRISTUPU

Planirano je da se ovaj cilj postigne kroz realizaciju 16 aktivnosti. Pregled realizovanih aktivnosti pokazuje da je 62% (10) njih realizovano, djelimično realizovano 13% (2) planiranih aktivnosti, dok je 25% (4) nerealizovanih.

Grafik 6: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 2: Obezbijedene održive, lako dostupne usluge osobama koje žive s HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu

Već i nakon druge godine sprovođenja ovog strateškog dokumenta ciljna vrijednost indikatora učinka je bila ostvarena a analizom rezultata sprovedenih aktivnosti **potvrđuje se pozitivan trend i ostvarena ciljna vrijednost indikatora učinka** - broj i % mjesta koje pružaju uslugu a koji su imali prekid u radu sa ključnim populacijama servisa. Početna vrijednost indikatora je da ne postoje održivi servisi, a ciljna da su uspostavljena minimalno 2 održiva servisa. Postignuta vrijednost je postojanje 5 servisa koji pružaju usluge osobama koje žive sa HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV - NVO Cazas ima 2 drop in centra, a NVO Juventas 3 servisa.

Brojne aktivnosti su sprovedene u cilju obezbijediavanja održivih, lako dostupnih usluga osobama koje žive s HIV-om i osobama u riziku u odnosu na HIV, zasnovane na povjerljivosti i prijateljskom pristupu, a najznačajnije su sljedeće:

- Svi nosioci aktivnosti sprovodili su testiranja u zajednici među MSM, SR, IKD i populacijom zatvorenika/ca, što je detaljnije prikazano u Tabeli za izvještavanje;
- NVO Juventas je izradio priručnike za terenski rad i drop in centre za populacije MSM, OID i SR;
- NVO Juventas pružao je usluge prevencije HIV-a u populaciji osoba koje koriste drogu injektiranjem, MSM populaciji, populaciji osoba koje pružaju seksualne usluge kroz kontinuiran rad „drop in centra“ i terenski rad, kao i populaciji zatvorenika/ca. Tokom 2023. godine:
  - broj OID obuhvaćenih osnovnim preventivnim paketom usluga je 1454,
  - broj MSM obuhvaćenih osnovnim preventivnim paketom usluga je 1294,
  - broj SR obuhvaćenih osnovnim preventivnim paketom usluga je 150,
  - broj osoba koje izdržavaju kaznu zatvora obuhvaćenih osnovnim preventivnim paketom usluga je 210.
- NVO Juventas je u okviru projekta “Hitna podrška za pružanje usluga za HIV i smanjenje štete među ključnim populacijama iz Ukrajine i izbjeglicama u odabranim susjednim zemljama” pružao direktnu podršku migrantima/kinjama iz Ukrajine i Rusije. U okviru ove podrške pružana je savjetodavna podrška o prevenciji HIV-a u okviru drop in centra za osobe koje koriste droge u Podgorici i na terenu. Takođe, u okviru ovog projekta izrađene su i prevedene na ruski i ukrajinski jezik publikacije: “Services we provide” (o uslugama koje Juventas pruža u okviru svog Programa direktne podrške), “Brochure for immigrants - health care” (smjernice za migrante o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu i savjeti za brigu o zdravlju) i Brošura o smanjenju štete. Izrađen je i “Priručnik za stručnjake i stručnjakinje” koji sadrži informacije o HIV-u, kao i pristupu u radu sa zajednicom migranata kada su dio neke od zajednica u povećanom riziku od HIV-a (LGBTIQ osobe, osobe koje injektiraju droge, osobe koje se bave seksualnim radom).

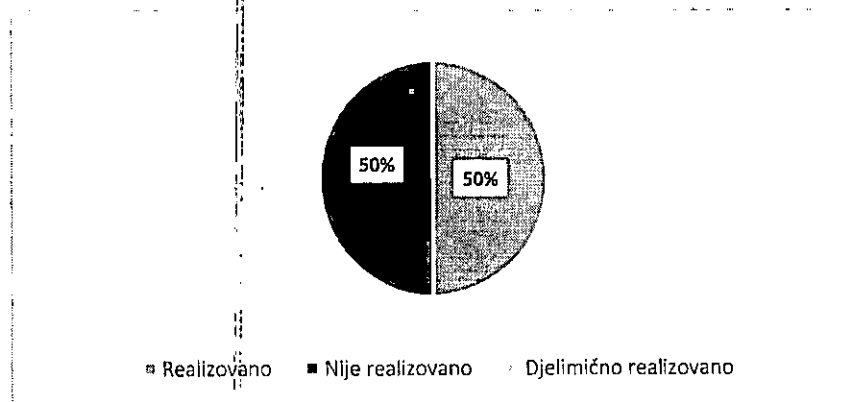
Zbog nedostatka finansijskih sredstava nije realizovano:

- Sprovođenje preventivnih programa za pomorce,
  - Sprovođenje seminara/radionica za zaposlene u zatvoru o stigmati, diskriminaciji, prevenciji i podršci za populacije u povećanom riziku,
  - Sprovođenje usluga preventivnih programa za RE populaciju,
  - Sprovođenje edukacije za NVO o pre i post testiranju.
- Preporuka NVO Juventas je da je neophodno uvesti testiranje na terenu među MSM, SR, OID i populacijom zatvorenika i riješiti problem sa testovima, kao i da je potrebno nastaviti sa servisom pružanje usluga prevencije HIV-a migrantima.

OPERATIVNI CILJ 3: UČINITI DOSTUPNIM NOVE METODE PREVENCIJE ZA OSOBE KOJE ŽIVE SA HIV-OM I ZA OSOBE KOJE SU U RIZIKU U ODNOSU NA HIV

Planirano je da se ovaj cilj postigne kroz realizaciju 2 aktivnosti. Pregled realizovanih aktivnosti dat u Grafiku 7 pokazuje da je realizovana 1 (50%) planirana aktivnost, dok je druga (50%) aktivnost nerealizovana.

Grafik 7: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 4: Učiniti dostupnim nove metode prevencije za osobe koje žive sa HIV-om i za osobe koje su u riziku u odnosu na HIV

Analizom rezultata sprovedenih aktivnosti potvrđuje se pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka 1 - Završena analiza zakonodavnog i pravnog okvira o mogućnosti uvođenja PrEP-a. Ciljna vrijednost ovog indikatora ostvarena je već nakon druge godine sprovođenja Programa. Početna vrijednost bila je da ne postoji analiza, a ciljna da je ista urađena - što je i postignuto.

Utvrđuje se negativan trend za indikator učinka 2 - Broj osoba koje su u povećanom riziku (iz ključnih populacija) a koje su testirane brzim testovima kroz CBT (testiranje u zajednici), jer je početna vrijednost bila 0, a ostvarena vrijednost u 2022. godini je 76 (nijesu dostupni podaci za 2023. godinu). Ciljna vrijednost bila je 1200 sprovedenih testiranja. Razlog neostvarivanja ovog indikatora je zato što ne postoje konstantna testiranja brzim testovima kroz CBT (testiranje u zajednici), već se ona povremeno organizuju, pa stoga obuhvat testiranjem ne može biti veći.

Najznačajniji doprinos realizaciji ovog cilja u 2023. godini dale su NVO Crnogorska LGBTIQ Asocijacija QUEER MONTENEGRO i NVO Juventas, što je detaljnije prikazano u tekstu koji slijedi i u tabeli za izvještavanje.

NVO Crnogorska LGBTIQ Asocijacija QUEER MONTENEGRO održala je sedam sastanaka sa relevantnim institucijama/organizacijama u cilju sprovođenja aktivnosti sprovođenja informativno-edukativne kampanje o inovativnim preventivnim metodama (PrEP i testiranje u zajednici). Sastanci su održani sa predstavnicima/cama Ministarstva zdravlja, Instituta za javno zdravlje, nevladinih organizacija, zdravstvenih ustanova i zajednica osoba iz zajednica u povećanom riziku od HIV-a (GMT). Takođe, ova NVO sprovela je kampanju koja je ciljala različite platforme, uključujući društvene mreže poput Instagrama, Facebooka, kao i dejting aplikacije poput Grindra i PlanetRomea, a rezultat je 2400 kontaktiranih profila na društvenim mrežama i dejting aplikacijama. Ažurirana je web stranica prepinfo.me sa svim relevantnim informacijama, a koja omogućava korisnicima/ama da pronađu sve potrebne informacije o PrEP-u na jednom mjestu.

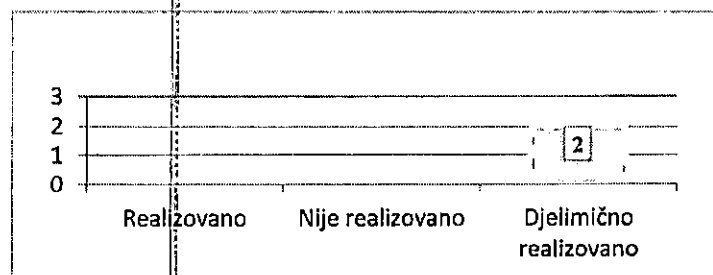
Veoma je značajno i što su Crnogorska LGBTIQ Asocijacija QUEER MONTENEGRO i NVO Juventas izradili Priručnik za upotrebu PrEP-a (kratak vodič za buduće korisnike/ce PrEP-a) koji pruža sve važne informacije o PrEP-u, indikacijama i kontraindikacijama za korišćenje, te samom načinu uzimanja terapije. Ove dvije NVO su i promovisale upotrebu PrEP-a i uključivanje u studiju za PrEP putem svojih profila na društvenim mrežama, kao i kroz direktan rad i savjetovanje sa klijentima (drop in centar, terenski rad, internet outreach).

OBLAST 3: LIJEČENJE I BRIGA

OPERATIVNI CILJ 1: UNAPRIJEDITI PUT OD DIJAGNOSTIKE DO LIJEČENJA

Akcionim planom je u okviru dostizanja ovog cilja planirana realizacija 2 aktivnosti tokom 2023. godine. Pregled realizovanih aktivnosti dat u Grafiku 8 pokazuje da su obje aktivnosti djelimično realizovane tj. u procesu su realizacije.

Grafik B: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 1: Unaprijediti put od dijagnostike do liječenja

Analizom rezultata sprovedenih aktivnosti ali i vrijednosti postavljenih indikatora učinka **potvrđuje se pozitivan trend** u ostvarivanju istog: Procenat osoba koje koriste terapiju u odnosu na ukupan procijenjen broj osoba koje žive sa HIV-om. Početna vrijednost bila je 40%, a ciljna 60%. Postignuta vrijednost u 2022. godini je 57% (za 2023. godinu nisu dostupni podaci). Već i nakon druge godine sprovođenja ovog strateškog dokumenta ciljna vrijednost indikatora učinka je bila ostvarena, ali je i realizacija koja je toku za još dvije planirane aktivnosti dodatno doprinijela ostvarenju cilja.

U 2023. godini napredak je postignut u izradi smjernica za liječenje i to *Smjernica za liječenje HIV infekcije* (koje su u fazi usvajanja), dok su *Nacionalne smjernice za PEP* izrađene u draft verziji i planira se njihova finalizacija i kasnije usvajanje.

OBLAST 4: NADZOR

OPERATIVNI CILJ 1: OLAKŠANO SPROVOĐENJE SVEOBUHVRATNOG NADZORA NAD HIV-OM

Akcionim planom je u okviru dostizanja ovog cilja planirana realizacija 2 aktivnosti. Pregled realizovanih aktivnosti dat u Grafiku 9 pokazuje da je jedna aktivnost djelimično realizovana, a da druga nije realizovana.

Grafik 9: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 1: Olakšano sprovođenje sveobuhvatnog nadzora nad HIV-om

Analizom rezultata sprovedenih aktivnosti **potvrđuje se pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka**: Sprovedena istraživanja među ključnim populacijama. Početne, ciljne i dostignute vrijednosti indikatora učinka prikazane su u tabeli ispod.

Početna vrijednost	Ciljna vrijednost	Postignuta vrijednost
(2014) MSM 12,5%	(2021) MSM 10%	-
(2015) SR 0,47%	(2021) ² SR <5%	SR 0,9% (2021)
2013) IKD 1,1%	(2021) IKD <5%	IKD 0,5% (2020)
(2012) zatvorenika 0	(2021) zatvorenika <5%	Zatvorenika 0% (2021)

² GF indikator i nacionalni M&E indikator

Već i nakon druge godine sprovođenja ovog strateškog dokumenta bio je ostvaren pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka, tj. **ostvarena je niska prevalencija HIV-a među ključnim populacijama**. Nedostaju precizni podaci za MSM populaciju.

Tokom 2023. godine najznačajnije je to što je ostvarena saradnja sa privatnim sektorom radi poboljšavanja prijavljivanja broja testiranih osoba. Kao što je već ranije pomenuto, izvršeno je mapiranje istih, uspostavljena saradnja za dostavljanje podataka o testiranju, a u narednom periodu planirani su sastanci sa predstavnicima laboratorija.

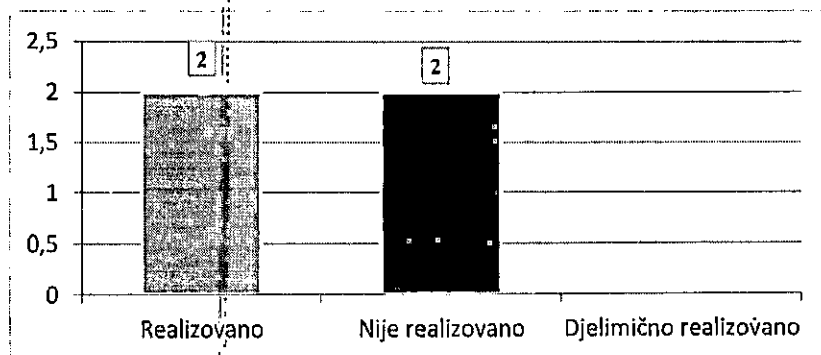
Druga planirana aktivnost "Izrada procjene veličina ključnih populacija odnosno broja osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a među MSM i SR populacijom" nije sprovedena zbog nedostatka finansijskih sredstava. Ipak, izrađen je Operativni plan za unapređenje nadzora među ključnim populacijama koji treba da dovede do poboljšanja kvaliteta podataka i omogućavanja izrade procjena.

OBLAST 5: KOORDINACIJA I PARTNERSTVO

OPERATIVNI CILJ 1: STVOREN ADEKVATAN MEHANIZAM ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA PROGRAMA KOJI SE ODNOSI NA HIV

Akcionim planom je u okviru dostizanja ovog cilja planirana realizacija 4 aktivnosti tokom 2023. godine. Pregled realizovanih aktivnosti dat u Grafiku 10 pokazuje da su dvije aktivnosti realizovane, dok druge dvije nijesu.

Grafik 10: Status realizovanih aktivnosti Operativnog cilja 1: Stvoren adekvatan mehanizam za praćenje sprovođenja programa koji se odnosi na HIV

Analizom rezultata sprovedenih aktivnosti **pretpostavlja se pozitivan trend u ostvarivanju indikatora učinka iz razloga jer je izostalo preciziranje ciljnih vrijednosti u oba akciona plana**.

Ostvarena vrijednost indikatora za % sredstava koja se izdvajaju za nacionalni HIV odgovor iz domaćih (nacionalnih) izvora u odnosu na ukupna sredstva za sprovođenje nacionalnog programa za HIV/AIDS je povećana u odnosu na početnu (125,000 eura - 2018. godina), i u 2023.

godini iznosila je 158.106 eura (za potrebe sufinansiranja zajedničkog granta Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije i Ministarstva zdravlja za podršku preventivnim servisima u NVO sektoru na osnovu Sporazuma između Globalnog Fonda i Ministarstva zdravlja).

Sekretarijat za HIV/AIDS (CCM) je sproveo Nacionalnu konferenciju o HIV/AIDS-u od 18. do 21. aprila 2023. godine u kojoj je učestvovalo preko 50 profesionalnaca/ki iz ključnih institucija i organizacija iz oblasti javnozdravstvenog, nevladinog, akademskog i privatnog sektora Crne Gore. Nacionalna konferencija je organizovana nakon 4 godine pauze, koja je bila izrokovana dijelom usljed COVID-19 pandemijskih mjera, a dijelom i zbog nedostatka finansijskih sredstava - s obzirom da se ova aktivnost isključivo finansira sredstvima stranih donatora odnosno Globalnog Fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije.

NVO Juventas je licencirani pružalac dvije usluge u oblasti socijalne i dječije zaštite i to usluge savjetovanje i usluge podrška za život u zajednici - svratište. Ova organizacija zapošljava dvije osobe koje imaju licencu za obavljanje osnovnih stručnih poslova u oblasti socijalne i dječije zaštite. Program pružanja usluge za obje navedene licencirane usluge jasno kao potencijalne korisnike/ce usluga prepoznaje osobe iz zajednica u povećanom riziku od HIV-a i to: osobe koje koriste/injektiraju droge, osobe koje pružaju seksualne usluge, osobe iz MSM zajednice, osobe na izdržavanju kazne zatvora, čime se stvaraju dodatni uslovi za bolju održivost usluga i podrške navedenim zajednicama.

Zbog nedostatka finansijskih sredstava i projekata koji bi sljedeće aktivnosti podržali nije sprovedena izrada standardnih procedura za monitoring na nacionalnom nivou i promovisanje Pariške deklaracije/ promocija učešća lokalne zajednice u odgovor na HIV.

III TABELA ZA IZVJEŠTAVANJE ZA POSLJEDNJU GODINU SPROVOĐENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA

OBLAST 1 STIGMA I DISKRIMINACIJA OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-om I OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-a										
Operativni cilj 1: SMANJENJE STIGME I DISKRIMINACIJE OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-OM										
Indikator učinka: % žena i muškaraca između 15-49 godina koji imaju nediskriminatorne stavove prema osobama koje žive sa HIV-om (bazirano na dva pitanja iz MICS istraživanja)					Početna vrijednost: 1. 2013.god, MICS 35,8% Ž 28,3% M 2.2013.god, MICS 47,3% 40,6%		Ciljna vrijednost: Promjena vrijednosti indikatora za 10% Postignuta vrijednost: Nijesu sprovedena istraživanja koja bi pokazala definisane indikatore i njihove vrijednosti			
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Status realizacije	Novi rok realizacije (odgovarajuće obrazloženje)	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja
1.1.1. Organizovanje javne prezentacije i publikacije kvalitativnog istraživanja o stigmati i diskriminaciji među osobama koje žive sa HIV/om*	-Publikovana analiza, -Broj javnih medijskih prezentacija rezultata istraživanja	NVO Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitis (u saradnji sa Infektivnom klinikom KCCG i savjetovalištem za HIV u IJZCG)	IQ2023 07.02. 2023	IVQ2023 02.03.2023	Realizovano Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitis je realizovala prvo HIV stigma istraživanje u CG. Publikovana je analiza, realizovane su 2 javne medijske prezentacije rezultata istraživanja, 1 javna prezentacija objavljena je informacija na svim portalima.		15.000 €	5.100 €	GF	Nastavak istraživanja stigmati i diskriminacije prema HIV+ osobama među stručnom (medicinski radnici/e) i opštom javnosti.
1.1.2. Sprovođenje istraživanja o	-Sprovedeno istraživanje, -Broj učesnika u	NVO (u saradnji sa Infektivno	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano IJZCG	2024	7.000 €	Nedostupan podatak	GF, drugi donatori	

znanju i stavovima stručne javnosti o HIV-u i osobama koje žive sa HIV-om*	istraživanju, -Urađena analiza -Publikovana analiza, -Broj javnih medijskih prezentacija rezultata istraživanja	m klinikom KCCG i IJZCG i savjetovali štem za HIV u IJZCG)			Crna Gora je bila učesnik online istraživanja pod nazivom „Istraživanje znanja i stavova o HIV-u u zdravstvenim ustanovama u zemljama Evrope i Centralne Azije“ koje su sproveli Evropski centar za kontrolu i prevenciju bolesti (ECDC) u saradnji sa European AIDS clinical Society (EACS). Istraživanje je dizajnirano kao opservaciona studija prevalencije, koja je kao instrument za prikupljanje podataka koristila online upitnik o stigmati i diskriminaciji povezanim sa HIV-om. Studija je sprovedena među osobljem zdravstvenih ustanova iz 54 evropske i srednjoazijske zemlje, pri čemu su ispitanici bile sve punoljetne osobe koje rade u zdravstvenoj ustanovi bez obzira na položaj, uključujući kliničko i nekliničko osoblje. Prikupljanje podataka je završeno u decembru 2023.g. i Crna Gora je dobila pristup nacionalnim podacima. - 175 učesnika iz Crne Gore; - analiza i publikacija istraživanja će se raditi na nivou Evrope;					
1.1.3. Sprovođenje istraživanja o znanju i stavovima opšte javnosti-o HIV-u.i osobama koje žive sa HIV/om*	-Sprovedeno istraživanje, -Broj učesnika u istraživanju, -Urađena analiza -Publikovana analiza, -Broj javnih	IJZCG , NVO	IQ2023	IVQ2023		2025	22.000 €	/	GF, drugi donatori	

	medijskih prezentacija rezultata istraživanja									
1.1.4. Sprovođenje kampanje sa ciljem smanjenja stigme i diskriminacije	-Broj aktivnosti, javnih medijskih nastupa, tekstova u medijima, objava	NVO (u saradnji sa Infektivnom klinikom KCCG i savjetovalištem za HIV u IJZCG)	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>Realizovana je koordinisana kampanja obilježavanja "Nacionalnog dana testiranja na HIV – 4. marta", "Evropske nedjelje testiranja na HIV" u novembru i "1. decembra, dana borbe protiv AIDS-a" kroz izradu saopštenja za javnost, medijske nastupe na skoro svim TV nacionalnim stanicama i lokalnim medijskim kućama i organizovano je cjelodnevno testiranje brzim testovima u Savjetovalištim za DPST i na terenu.</p> <p>Medijski nastupi stručnjaka iz IJZCG su uključivali i poruke za smanjenje stigme i diskriminacije i dio su svakog medijskog nastupa (realizovano 15 medijskih nastupa).</p> <p>CHF-Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitise</p> <p>Sprovedena i urađena kampanja U-U koja se prvi put sprovodila u CG, a o značaju terapije i nemogućnosti prenosa HIV-a, (koja se u svijetu promovise od 2017.g. U-U).</p> <p>Takom cijele godine realizovane su objave preko društvenih mreža</p>	5,000 €	Nedostupan podatak	IJZCG Budžetska sredstva CHF Grant šema MBase EU	CHF-Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitise – Nastaviti promovisanje značaja terapije i života sa HIV-om kroz ciljane medijske kampanje.	

					<p>organizacije sa ciljem širenja svijesti o informacijama vezanim za HIV i upoznavanje javnosti o životu sa HIV-om u CG.</p> <ul style="list-style-type: none"> - broj gostovanja na TV – 8; - broj pregleda na društvenim mrežama - 541.550; - zakupljena dva bilborda sa porukama kampanje; - urađen mural na prometnom bulevaru sa porukama kampanje. <p>Svake godine objave MHF posjeti preko 40000 osoba.</p>					
1.1.5. Savjetovanje sa direktorima i stručnim saradnicima na temu smanjenja stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om	Svi direktori i stručni saradnici gimnazija, mješovitih škola i stručnih škola prisustvovali savjetovanjima	Zavod za školstvo, IJZCG	20. 08. 2023	30. 09. 2023.	<p>Djelimično realizovano</p> <p>Planirana su tri savjetovanja sa stručnim saradnicima na ovu temu. Savjetovanja su realizovana u sklopu realizacije seminara Ocjenjivanje u funkciji razvoja učenika i unapređenje nastave. Tom prilikom, u pauzi realizacije radionica i na kraju seminara date su im instrukcije da koriste programске sadržaje iz izbornog predmeta Zdravi stilovi života koji obrađuju ovu tematiku, za one učenike koji ne pohađaju nastavu ovog izbornog predmeta.</p>	2025	500 €	Nedostupan podatak	Budžet Zavoda za školstvo	<p>Potrebna kao kontinuirana aktivnost.</p> <p>AU Montefarm - Ukoliko se bude sprovodila slična aktivnost, mogu se angažovati i farmaceuti Montefarma</p>
1.1.6. Pripremanje sadržaja na ovu temu kao podrška realizaciji slobodnog dijela	Pripremljen materijal i putem savjetovanja za direktorima i stručnim saradnicima	Zavod za školstvo, IJZCG	20. 08. 2023	30. 09. 2023.	<p>Realizovano</p> <p>Ovaj sadržaj se nalazi u Priručniku za nastavnike: <i>Zdravi stilovi života</i> i može poslužiti za programске sadržaje u slobodnom dijelu</p>		200 €	Nedostupan podatak	Budžet Zavoda za školstvo	

kurikuluma za predmetne programe	prezentiran i distribuiran srednjim školama				kurikuluma predmeta biologija, sociologija, psihologija, priroda, priroda i društvo i u drugim predmetima gdje to nastavnici procijene.					
Operativni cilj 2: SMANJENJE STIGME I DISKRIMINACIJE OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-A (GMT, OSOBE KOJE KORISTE/INJEKTIRAJU DROGE, SR, ZATVORENICI/CE I DRUGE OSOBE U RIZIKU OD DRUŠTVENE ISKLJUČENOSTI):										
Indikator učinka: % osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a (GMT, osobe koje koriste/injektiraju droge, SR, zatvorenici/ce i druge osobe u riziku od društvene isključenosti) a koji su imali iskustvo sa diskriminacijom u zdravstvenom sistemu					Polazna vrijednost (godina) Nema polazne vrijednosti	Ciljna vrijednost (godina): Postavljanje početne vrijednosti: između 40-50% Postignuta vrijednost: Nijesu sprovedena istraživanja koja bi pokazala definisane indikatore i njihove vrijednosti				
<i>Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 2.</i>	<i>Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda</i>	<i>Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti</i>	<i>Datum početka</i>	<i>Planirani datum završetka</i>	<i>Status realizacije</i>	<i>Novi rok realizacije (odgovarajuće obavezno)</i>	<i>Sredstva planirana</i>	<i>Sredstva realizovana</i>	<i>Izvor finansiranja</i>	<i>Preporuke za naredni period sprovođenja</i>
1.2.1. Izrada analize medijskog predstavljanja HIV/AIDS-a *	-Izrađena analiza medijskog predstavljanja HIV/AIDS-a	NVO	IQ2023	IVQ2023		2025	2,400 €	/	GF, drugi donatori	
1.2.2. Organizovanje edukacija/treninga za predstavnike medija o afirmativnom i senzibilisanom izvještavanju o	-Broj edukacija za predstavnike medija (geografska distribucija)	NVO uz podršku zdravstvenih i eksperata iz oblasti medijskog izvještavanja i žurnalistike	IQ2023	IVQ2023		2025	4,500 €	/	GF, drugi donatori	
	-Broj predstavnika medija na edukacijama,									

HIV/AIDS-u, kao i afirmativnom izvještavanju položaja osoba koje žive sa HIV-om i/ili u povećanom riziku od HIV-a.*	-Odnos predstavnika stampanih i elektronskih medija u edukaciji -Izvještaj o sprovedenoj edukaciji i prijedlog mjera									
1.2.3. Organizovanje edukacija/treninga za medicinske radnike o radu sa osobama koje žive sa HIV-om i/ili u povećanom riziku od HIV-a.	-Broj edukacija za medicinske radnike (geografska distribucija) -Broj medicinskih radnika na edukacijama, -Broj i vrsta zdravstvenih ustanova -Izvještaj o sprovedenoj edukaciji i prijedlog mjera	IJZCG, KCCG, NVO	IQ2023	IVQ2023	Realizovano CHF-Crnogorska fondacija za HIV, virusne hepatitise Realizovana akreditovana obuka "Destigmatizacija HIV infekcije i liječenje osoba koje žive sa HIV-om" za ljekare/ke specijalističkih grana. Realizovana je edukacija za 16 medicinskih radnika/ca.	7,500 €	3.036,7 €	GF, drugi donatori		
1.2.4. Organizovanje edukacija/treninga za policijske službenike o radu sa osobama koje žive sa HIV-om i/ili u povećanom riziku od HIV-a.*	-Broj edukacija za policijske radnike (geografska distribucija) -Broj policijskih radnika na edukacijama, -Izvještaj o sprovedenoj edukaciji i prijedlog mjera	NVO uz podršku zdravstvenih eksperata iz MUP-a	IQ2023	IVQ2023	Realizovano NVO Juventas je u okviru projekta "Kompetentno, transparentno, efikasno i odgovorno civilno društvo koje pruža usluge osobama koje koriste droge", koji je implementirao u partnerstvu sa Mrežom za smanjenje štete Link, a finansijski je bio podržan od strane Evropske unije posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, realizovao	5,500 €	4.376,98 €	PA/2021/4 29-852 (Delegacija EU u Crnoj Gori)		

					obuku pod nazivom „Jačanje znanja i vještina službenika policije za rad sa osobama koje koriste droge u Crnoj Gori“. Obuka je sprovedena od 20. do 22. decembra 2023. godine u Podgorici i uspješno je završilo 17 policijskih službenika.					
1.2.5. Organizovanje edukacija/treninga za socijalne radnike/ce o radu sa osobama koje žive sa HIV-om i/ili u povećanom riziku od HIV-a.*	-Broj edukacija za socijalne radnike/ce (geografska distribucija) -Broj uključenih ustanova iz oblasti socijalnog rada i staranja -Broj socijalnih radnika/ca na edukacijama, -Izveštaj o sprovedenoj edukaciji i prijedlog mjera	NVO uz podršku zdravstvenih eksperata iz oblasti rada i socijalnog staranja	IQ2023	IVQ2023	Realizovano NVO Juventas je u okviru projekta "Kompetentno, transparentno, efikasno i odgovorno civilno društvo koje pruža usluge osobama koje koriste droge", koji je implementirao u partnerstvu sa Mrežom za smanjenje štete Link, a finansijski je bio podržan od strane Evropske unije posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, realizovao obuku pod nazivom „Strategija uvezivanja programa smanjenja štete i sistema socijalne i dječije zaštite: obuka za stručne radnike/ce i stručne saradnike/ce u Crnoj Gori“. Obuka je sprovedena 17. i 18. novembra 2022. godine u Bečićima i uspješno je završilo 20 stručnih radnika/ca i stručnih saradnika/ca iz oblasti socijalne i dječije zaštite.		5,500 €	3.375 € (*2022. godina, nije izvješteno za prethodni izvještaj, trošak će biti dodat iznosu troškova za 2022. godinu)	PA/2021/4 29-852 (Delegacija EU u Crnoj Gori)	
1.2.6. Sprovedenja kvantitativnog istraživanja o stigmatizaciji	-Sprovedeno istraživanje, -Broj učesnika u istraživanju,	NVO (u saradnji sa Infektivnom klinikom)	IQ2023	IVQ2023	Realizovano NVO Juventas sproveo je istraživanje od 12. do 25. decembra 2023. godine		15.000 €	Nedostupan podatak	GF, MZ	

diskriminaciji u odnosu na ključne populacije	-Urađena analiza -Publikovana analiza, -Broj javnih medijskih prezentacija rezultata istraživanja	KCCG i savjetovali štem za HIV u IJZCG)			na teritoriji Crne Gore. Broj ispitanika: 1025 osoba. Ovo istraživanje kombinuje demografske podatke, stavove, ocjene i percepcije učesnika o ljudskim pravima, diskriminaciji, kvalitetu života i podršci od državnih institucija i drugih izvora. Rezultati su pružili uvid u stavove i percepcije građana/ki o ovim važnim pitanjima u Crnoj Gori. Izraden je izvještaj i publikacija je planirana za april 2024. godine.					
1.2.7. Organizovanje edukacija/treninga za socijalne radnike i ljekare o ljudskim pravima osoba iz populacija u povećanom riziku od HIV-a.*	-Broj edukacija za stručne radnike/ce (geografska distribucija) -Broj stručnih radnika/ca na edukacijama, -Izveštaj o sprovedenoj edukaciji	NVO	IQ2023	IVQ2023		2025	4,300 €	/	UNODC	
1.2.8. Organizovanje edukacija/treninga za pružaocce usluga na terenu za migrante o prevenciji HIV-a i ljudskim pravima osoba iz populacija u povećanom riziku od HIV-a.*	-Broj edukacija za pružaocce usluga -Broj pružaocca usluga na edukacijama, -Izveštaj o sprovedenoj edukaciji	NVO	IQ2023	IVQ2023		2025	4,300 €	/	UNODC	

OBLAST 2 PREVENCIJA

Operativni cilj 1: POVEĆANJE STOPE TESTIRANJA NA HIV

Indikator učinka: Stopa testiranja					Polazna vrijednost (godina) 10,6 na 1000 stanovnika ³ (2019.) ⁴	Ciljna vrijednost (godina) 11 na 1000 stanovnika (2021.) Postignuta vrijednost: 10,3 (2021.god); 11,1 (2022.god.); 13,2 (2023.god)				
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Status realizacije	Novi rok realizacije (odgovarajuće obrazloženje)	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja
2.1.1. Obezbijediti brze testove iz pljuvačne tečnosti za skrining	-% MSM koji su se testirali i znaju rezultate svog testa --% SR koji su se testirali i znaju rezultate svog testa -% IKD koji su se testirali i znaju rezultate svog testa	IJZCG, NVO	IQ2023	IVQ2023		/	1.646,66 €	/	GF, donatori, farmaceutske kompanije	NVO Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitise - Zagovaranje registracije testova.

³ (isključujući dobrovoljne davaoce krvi).

⁴ Godisnji izvještaj za HIV, 2019., IJZCG

2.1.2. Usvajanje Protokola za rad u Savjetovalištim za DPST	-Usvojen Protokol	IJZCG,MZ	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano Smjernice za testiranje na HIV, HBV i HCV sa protokolom rada u Savjetovalištim za DPST izrađene i u toku je proces usvajanja.	2024	0 €	0 €	/	
2.1.3. Zagovarati opt out ponude testiranja za sve trudnice	-Broj sastanaka sa MZ, -Broj sastanaka sa predstavnicima struke (ginekološka sekcija), -Broj sastanaka sa predstavnicima privatnih laboratorija	IJZCG	IQ2023	IVQ2023		2024	0 €	/	/	Potrebno da Nacionalna komisija za HIV/AIDS inicira ovu aktivnost.
2.1.4. Izraditi analizu o testiranju na HIV u privatnom zdravstvenom sektoru i definisati preporuke za unapređenje saradnje između privatnih i javnih zdravstvenih ustanova	-Izrađena analiza -Izrađene preporuke	IJZCG	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano IJZCG - Izrađeno je mapiranje privatnih laboratorija koje vrše serološko testiranje na HIV, uspostavljena saradnja za dostavljanje podataka o testiranju, a planirani su sastanci sa predstavnicima laboratorija.	2024	2,000 €	0	/	IJZCG- Inicirati izradu operativnih procedura za prijavljivanje testiranja na HIV.
2.1.5. Izrada smjernica za „testiranje na HIV“ za privatne laboratorije	-Izrađene smjernice -Izrađeni formulari za prijavljivanje -distribuirane privatnim ZU	IJZCG	IQ2023	IVQ2023		2025	2,000 €	/	/	IJZCG - Inicirati izradu operativnih procedura za prijavljivanje testiranja na

	-postavljene na sajt IJZCG, MZ									HIV.
2.1.6. Izrada modula za edukaciju zdravstvenih radnika i predstavnik NVO za sprovođenje DPST	- Izrađen modul	IJZCG	IIQ2023	IVQ2023	Djelmično realizovano Izrađene su Smjernice za testiranje na HIV, HBV i HCV sa protokolom rada u Savjetovalištima za DPST. Nakon usvajanja može se započeti sa izradom modula za edukaciju.	2025	0	0	/	
Operativni cilj 2: OBEZBIJEĐENE ODRŽIVE, LAKO DOSTUPNE USLUGE OSOBAMA KOJE ŽIVE S HIV-OM I OSOBAMA U RIZIKU U ODNOSU NA HIV, ZASNOVANE NA POVJERLJIVOSTI I PRIJATELJSKOM PRISTUPU										
Indikator učinka: Broj i % mjesta koje pružaju uslugu a koji su imali prekid u radu sa ključnim populacijama servisa ⁶					Polazna vrijednost (godina): Nema održivih servisa		Ciljna vrijednost (godina): Uspostavljena minimalno 2 održiva servisa (terenski rad i Drop in centri) Postignuta vrijednost: Drop in 2 Cazas, 3 Juventas;			
Aktivnost koja utječe na realizaciju Operativnog cilja 2.	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Status realizacije 	Novi rok realizacije (odgovarajuće obrazloženje)	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja

⁶ Indikator 10 iz Nacionalnog M&E plana

2.3.1. Usvajanje Nacionalnih smjernica za tretman HCV/HBV	Usvojene smjernice	MZ, IJZ; NVO	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano Smjernice za dijagnostiku i liječenje hroničnog hepatitisa B i hepatitisa C su izrađene krajem 2019. godine, potrebno je ažurirati ih i usvojiti.	četvrti kvartal 2024	0 €	/	Nijesu potrebna dodatna sredstva	Inicijativa treba da bude upućena ispred Nacionalne komisije za HIV/AIDS
2.3.2. Dizajniranje programa obuke i izrada priručnika za terenski rad; na osnovu postojećih trening programa i iskustava lokalnih NVO*	-izrađen priručnik za terenski rad -broj štampanih priručnika -broj linkova i adresa na kojima je priručnik postavljen za javni pregled	NVO	IQ2023	IVQ2023	Realizovano NVO Juventas je izradio priručnike za terenski rad i drop-in centre za populacije MSM, OIĐ i SR.		3,500 €	Nedostupan podatak	GF, drugi donatori	
2.3.3. Izrada analize zakonodavnog okvira u svrhu pronalaženja rješenja za pružanje zdravstvenih i socio-zdravstvenih usluga u okviru NVO-a.	-izrađene analize sa predlozima rješenja -broj učesnika javne rasprave analize (distribucija po geografskoj i institucionalnoj osnovi)	NVO	IQ2023	IVQ2023	Realizovano Na osnovu Javnog poziva broj 5-40/22-3807/1 NVO Juventas je u decembru 2022. dostavio primjedbe/prijedloge/sugestije na Nacrt zakona o zdravstvenoj zaštiti. Prijedloge i sugestije smatraju odmjerenim u odnosu na potrebe zajednica sa kojima rade, i potrebe za unaprijeđenjem preventivnih zdravstvenih usluga. https://juventas.me/juventas-dostavio-primjedbe-predloge-i-sugestije-na-nacrta-zakona-o-zdravstvenoj-zastiti/		2,800 €	Nedostupan podatak	GF, drugi donatori	

2.3.4. Sprovođenje testiranja u zajednici među MSM, SR, IKD i populacijom zatvorenika	- broj osoba testiranih metodom testiranja u zajednici	NVO, IJZCG, DZ	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>NVO Juventas u saradnji sa IJZCG tokom 2023. sproveo je testiranje među zajednicom osoba koje pružaju seksualne usluge i među osobama na izdržavanju kazne zatvora (jul mjesec) i među MSM zajednicom (15. septembar – 15. oktobar).</p> <p>Broj testiranih osoba koje pružaju seksualne usluge: 8;</p> <p>Broj testiranih osoba iz MSM zajednice: 19;</p> <p>Broj testiranih osoba na izdržavanju kazne zatvora: 61;</p> <p>NVO, IJZCG i DZ Bar su sproveli 19 terenskih testiranja. U ovim akcijama testiranja u zajednici na HIV je testirano ukupno 165 osoba.</p>	900,00 €		900,00 €	GF/MZ	<p>NVO Juventas - Neophodno je uvesti testiranje na terenu i riješiti problem sa testovima.</p>
---	--	----------------	--------	---------	--	----------	--	----------	-------	---

2.3.5. Sprovođenje preventivnih programa za pomorce	% i broj pomoraca ⁷ obuhvaćen preventivnim programom/definisanim paketom intervencija -broj podijeljenih kondoma --broj osoba testiranih metodom --testiranja u zajednici -broj sprovedenih edukacija -Broj podijeljenih lubrikanata -broj podijeljenog IEM	NVO	IQ2023	IVQ2023		2025	4235 €	/	Donatori	
						2025	3000 €	/	Donatori	

⁷Indikator Nacionalnog M&E i GF

2.3.7.Sprovoditi usluge preventivnih programa za RE populaciju*	Broj i % RE osoba obuhvaćen ⁸ preventivnim programom/definisanim paketom intervencija -- broj osoba testiranih metodom testiranja u zajednici --broj.podijeljenih kondoma -broj podijeljenih IEM	NVO	IQ2023	IVQ2023		2025	12.000 €	/	GF, drugi donatori	
---	--	-----	--------	---------	--	------	----------	---	-----------------------	--

⁸ Indikator Nacionalnog M&E i GF

2.3.8. Usvajanje Smjernica za smanjenje štete	- Usvojene smjernice	NVO, MZ, IJZ	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano NVO CAZAS - Izrađen je "Nacrt prijedloga javne politike: Smjernice za implementaciju programa smanjenja štetnih posljedica upotrebe droga u Crnoj Gori". Materijal je izrađen u sklopu projekta „Održivost HIV programa - SOS Project“ koji je u Crnoj Gori implementirao NVO CAZAS sa partnerima NVO Juventas, NVO Crnogorska Fondacija za HIV i virusne hepatitis, NVO Zaštita, NVO Kvir Montenegro i NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica, uz podršku Alijanse za javno zdravlje iz Ukrajine i Globalnog fonda za HIV/AIDS, tuberkulozu i malariju.	2025	0 €	Nedostupan podatak	Nijesu potrebna dodatna sredstva	
2.3.9. Sprovođenje edukacija za NVO o pre i post testiranju	- Broj edukacija - Broj polaznika edukacije	NVO Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitis	IIQ2023	IVQ2023		2025	2.500 €	/	Donatori	

2.3. 10. Pružanje usluga prevencije HIV-a populaciji osoba koje koriste psihoaktivne supstance injektiranjem	Broj obuhvaćenih osoba Broj distribuiranih osnovnih paketa usluga Broj kontakata Broj konsultacija sa stručnim licima	NVO	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>Od 1. januara do 31. decembra 2023. godine NVO Juventas pružao je usluge prevencije HIV-a u zajednici osoba koje koriste drogu injektiranjem, kroz kontinuiran rad drop in centra i terenski rad. U navedenom periodu postignuti su sledeći rezultati:</p>		/		GF drugi donatori	
					<p>-korisnika/ca 463;</p> <p>-novih korisnika/ca 97;</p> <p>-kontakata 3325;</p> <p>-savjetovanja sa socijalnim radnikom 1372;</p> <p>-savjetovanja sa psihologom 165;</p> <p>-savjetovanja sa saradnikom u socijalnoj inkluziji 1780;</p> <p>-podijeljenih igala 22504;</p> <p>-podijeljenih špriceva 13564;</p> <p>-hepatrombin 239;</p> <p>-ampula dest. vode 5935;</p> <p>-alkoholnih tufera 5589;</p> <p>-kuvala 1873;</p> <p>-podvezica 895;</p> <p>-lubrikanata 65;</p> <p>-kondoma 846;</p> <p>-prikupljenih igala 4068;</p> <p>-prikupljenih špriceva 1563;</p>			Nedostupan podatak		
					<p>Broj IKD obuhvaćenih osnovnim preventivnim paketom usluga: 1454.</p>					

2.3.11. Pružanje usluga prevencije HIV-a migrantima	Broj obuhvaćenih osoba Broj distribuiranih osnovnih paketa usluga Broj kontakata Broj konsultacija sa stručnim licima	NVO	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>NVO Juventas je u okviru projekta "Hitna podrška za pružanje usluga za HIV i smanjenje štete među ključnim populacijama iz Ukrajine i izbjeglicama u odabranim susjednim zemljama" koji finansirao UNODC (22. decembar 2022. godine - 15. maj 2023. godine) pružao direktnu podršku migrantima/kinjama iz Ukrajine i Rusije. U okviru ove podrške pružana je savjetodavna podrška u prevenciji HIV-a u okviru drop in centra za osobe koje koriste droge u Podgorici i na terenu.</p> <p>Postignuti su sledeći rezultati:</p> <ul style="list-style-type: none"> -jedinstvenih klijenata/kinja: 33 -kontakata: 75; -vršnjačkih savjetovanja: 56; -savjetovanja sa psihologom: 60; -savjetovanja sa doktorom: 2; -savjetovanja sa pravnim savjetnikom: 22; -savjetovanja sa socijalnim radnikom: 8; -distribuiranih kondoma: 180; -distribuiranih lubrikanata: 45 (tube 50ml); uputa na druge ustanove/servise: 14; online savjetovanja: 70; -kreiranih i objavljenih publikacija: 			34.500 €	UNODC	Nastaviti sa servisom.
---	--	-----	--------	---------	---	--	--	----------	-------	------------------------

2.3.12. Izrada smjernica za upućivanje migranata koje su u povećanom riziku od HIV-a na dalje usluge u zajednici	- Usvojene smjernice	NVO	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>NVO Juventas je u okviru projekta "Hitna podrška za pružanje usluga za HIV i smanjenje štete među ključnim populacijama iz Ukrajine i izbjeglicama u odabranim susjednim zemljama" koji je finansirao UNODC (22. decembar 2022. godine - 15. maj 2023. godine) izradio i objavio sledeće publikacije:</p>		2000 €		UNODC	
					<p>Publikacija "Services we provide" o uslugama koje Juventas pruža u okviru svog Programa direktne podrške. Publikacija je prevedena i objavljena na engleskom, ukrajinskom i ruskom jeziku. Dostupna je na: https://juventas.me/publication/ngo-juventas-services-we-provide/</p> <p>Smjernice za migrante o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu i savjeti za brigu o zdravlju – "Brochure for immigrants - health care". Dokument je preveden i publikovan na ruskom i ukrajinskom jeziku. Dostupan je na: https://juventas.me/publikacije/</p>			2.159,8 €		
					<p>Brošuru o smanjenju štete. Prevedena je na ruski i ukrajinski jezik. Dostupna je na: https://juventas.me/publikacije/</p>					

2.3.13. Izrada smjernica za psihološke i psihijatrijske službe za rad sa populacijom migranata koje su u povećanom riziku od HIV-a	- Usvojene smjernice	NVO	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>NVO Juventas je u okviru projekta "Hitna podrška za pružanje usluga za HIV i smanjenje štete među ključnim populacijama iz Ukrajine i izbjeglicama u odabranim susjednim zemljama" koji je finansirao UNODC (22. decembar 2022. godine -15. maj 2023. godine) izradio publikaciju pod nazivom: "Priručnik za stručnjake i stručnjakinje". Priručnik sadrži informacije o HIV-u, kao i pristupu u radu sa zajednicom migranata/kinja kada su dio neke od zajednica u povećanom riziku od HIV-a (LGBTIQ osobe, osobe koje injektiraju droge, osobe koje se bave seksualnim radom).</p>		2,000 €	Nedostupan podatak	UNODC	
--	----------------------	-----	--------	---------	---	--	---------	--------------------	-------	--

2.3.14. Pružanje usluga prevencije HIV-a MSM populaciji	Broj obuhvaćenih osoba Broj distribuiranih osnovnih paketa usluga Broj kontakata Broj konsultacija sa stručnim licima	NVO	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>Od 1. januara do 31. decembra 2023. godine NVO Juventas pružao je usluge prevencije HIV-a u MSM zajednici, kroz kontinuiran rad drop in centra i terenski rad. U navedenom periodu postignuti su sledeći rezultati:</p> <ul style="list-style-type: none"> -jedinstvenih klijenata 1294; -kontakata 2277; -novi klijenti 178; -kondoma 14508; -lubrikanata 227; -savjetovanja sa terenskim radnikom/com 1724; -savjetovanja sa psihologom/hološkinjom 155; -internet savjetovanja 442. <p>Broj MSM obuhvaćenih osnovnim preventivnim paketom usluga: 1294.</p>		120.542.71 €	102.000 €	GF/MZ	
---	--	-----	--------	---------	--	--	--------------	-----------	-------	--

2.3.15. Pružanje usluga prevencije HIV-a populaciji osoba koje pružaju seksualne usluge	Broj obuhvaćenih osoba Broj distribuiranih osnovnih paketa usluga Broj kontakata Broj konsultacija sa stručnim licima	NVO	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>Od 1. januara do 31. decembra 2023. godine NVO Juventas pružao je usluge prevencije HIV-a u zajednici osoba koje pružaju seksualne usluge, kroz kontinuiran rad drop in centra i terenski rad. U navedenom periodu postignuti su sledeći rezultati:</p> <ul style="list-style-type: none"> -jedinstvenih klijentkinja: 150; -ukupno kontakata: 740; -novih klijentkinja: 44; -savjetovanja sa socijalnim radnikom/com: 562; -savjetovanja sa saradnicima/ama u socijalnoj inkluziji: 469; -savjetovanja sa psihologom: 43; -frizerskih usluga: 127; -usluga pranja i sušenja veša: kontinuirano je sprovedeno -podijeljenih kondoma: 4439; -podijeljenih lubrikanata: 263. <p>Broj SR obuhvaćenih osnovnim preventivnim paketom usluga: 150.</p>		30.075,66 €		GF/MZ	
							28.351 €			

2.3.16. Pružanje usluga prevencije HIV-a populaciji zatvorenika/ca	Broj obuhvaćenih osoba Broj distribuiranih osnovnih paketa usluga Broj kontakata Broj konsultacija sa stručnim licima	NVO	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>Od 1. januara do 31. decembra 2023. godine NVO Juventas pružao je usluge prevencije HIV-a osobama koje izdržavaju kaznu zatvora, kroz kontinuirano sprovođenje individualne savjetodavne podrške i grupne podrške radioničarskog tipa. Aktivnosti su realizovane u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija (Zatvor za kratke kazne; Poluotvoreno odjeljenje, Zatvor za maloljetnike, Odjeljenje za žene, KP dom- Zatvor za duge kazne). U navedenom period postignuti su sledeći rezultati:</p> <ul style="list-style-type: none"> -jedinstvenih klijenata/kinja: 210; -jedinstvenih klijenata/kinja koji su se individualno savjetovali: 125 (kroz 146 kontakata); -jedinstvenih klijenata/kinja koji su prisustvovali edukativnim radionicama: 159 (kroz 273 kontakata); -kontakata ukupno: 419; -novih klijenata/kinja: 53; -savjetovanja sa socijalnom radnicom: 301; -savjetovanja sa saradnikom u socijalnoj inkluziji: 368; -savjetovanja sa doktorom: 61; -testiranih osoba na HIV i hepatitis C i B: 61. 	13.204,55 €		12.447,00€	GF i dugi donatori	

Operativni cilj 3: UČINITI DOSTUPNIM NOVE METODE PREVENCIJE ZA OSOBE KOJE ŽIVE SA HIV-OM I ZA OSOBE KOJE SU U RIZIKU U ODNOSU NA HIV										
Indikator učinka: 1. Završena analiza zakonodavnog i pravnog okvira o mogućnosti uvođenja PrEP-a 2. Broj osoba koje su u povećanom riziku (iz ključnih populacija) a koje su testirane brzim testovima kroz CBT (testiranje u zajednici)					Polazna vrijednost (godina): 1. nema analize 2. 0		Ciljna vrijednost (godina): 1. urađena analiza 2. 1200 Postignute vrijednosti – 1. NVO QUEER Montenegro sproveo je analizu 2. 2021 – 96; 2022 – 76			
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 3.	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Status realizacije	Novi rok realizacije (odgovarajuće obrazloženje.)	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja
2.4.1. Pripremiti predlog mjera za uvođenje PrEP-a	Pripremljen predlog mjera	NVO	IQ2023	IVQ2023		2025	0 €	/	GF, drugi donatori	

2.4.2. Sprovesti informativno-edukativnu kampanju o inovativnim preventivnim metodama (PrEP i testiranje u zajednici)	-Broj održanih sastanaka/radionica sa stručnim odgovornim osobama -Broj javnih debata na temu inovativnih tehnika prevencije -Broj izrađenih IEM -Broj stručnih tekstova o inovativnim metodama objavljenih na društvenim mrežama	NVO, MZ, IJZCG, AU Montefarm Infektivna klinika	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>Crnogorska LGBTIQ Asocijacija KVIR MONTENEGRO održala je 7 sastanaka sa relevantnim institucijama/organizacijama sa predstavnicima/ama Ministarstva zdravlja, Instituta za javno zdravlje, nevladinih organizacija, zdravstvenih ustanova i zajednica osoba iz zajednica u povećanom riziku od HIV-a (GMT).</p> <p>Sprovedena je kampanja (KVIR Montenegro) koja je ciljala različite platforme. Rezultati kampanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> Broj kontaktiranih profila na društvenim mrežama i dejting aplikacijama: 2.400; Broj učesnika u PrEP studiji: 47; Materijali kampanje dostupni na https://www.instagram.com/queermontenegro?igsh=NTBpMTIhNDhoMw5w. <p>Ažurirana je web stranica prepinfo.me sa svim relevantnim informacijama omogućava korisnicima da pronađu sve potrebne informacije o PrEP-u na jednom mjestu.</p> <p>Crnogorska LGBTIQ Asocijacija KVIR MONTENEGRO i Juventas izradili su Priručnik za upotrebu PrEP-a (kratak vodič za buduće korisnike PrEP-a).</p> <p>Crnogorska LGBTIQ Asocijacija KVIR MONTENEGRO i Juventas promovisali su upotrebu PrEP-a i uključivanje u studiju za PrEP putem svojih profila na društvenim mrežama, kao i kroz direktan rad i savjetovanje sa klijentima (Drop i centra, terenski rad, internet outreach).</p>	11.873 €	Nedostupan podatak	GF	
--	--	---	--------	---------	---	----------	--------------------	----	--

OBLAST 3 LIJEČENJE I BRIGA										
Operativni cilj 1: UNAPRIJEDITI PUT OD DIJAGNOSTIKE DO LIJEČENJA										
Indikator učinka: Procenat osoba koje koriste terapiju u odnosu na ukupan procijenjen broj osoba koje žive sa HIV-om					Polazna vrijednost (godina): (2018) 161/400 40%		Ciljna vrijednost (godina): (2021) ⁹ 60 % Postignute vrijednosti 2021 – 51%; 2022 – 57%			
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucija odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Status realizacije	Novi rok realizacije (odgovarajuće obrazloženje)	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja
3.1.2. Izraditi Smjernice za liječenje HIV infekcije	Usvojene smjernice	MZ, IJZ, Infektivna klinika	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano Smjernice za liječenje HIV infekcije su u fazi usvajanja.	2024	0 €	/	/	
3.1.3. Usvojiti nacionalne smjernice za PEP	-Broj dogovornih sastanaka oko pripreme smjernica za PEP -Izrađene smjernice za PEP -Održana stručna javna prezentacija -Broj učesnika stručne javne prezentacije -Smjernice postavljene na sajtu MZ	Infektivna klinika, IJZCG	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano Izrađena je draft verzija smjernica.	2025	3,800 €	/	GF, SZO	

⁹ GF i Nacionalni M&E indikator

OBLAST 4: NADZOR										
Operativni cilj 1: OLAKŠANO SPROVOĐENJE SVEOBUHVAATNOG NADZORA NAD HIV-OM										
Indikator učinka: Sprovedena istraživanja među ključnim populacijama ¹⁰				Polazna vrijednost (godina) (2014) MSM 12,5% (2015) SR 0,47% (2013) IKD 1,1% (2012) zatvorenika 0			Ciljna vrijednost (godina): (2021) MSM 10% (2021) ¹¹ SR <5% (2021) IKD <5% (2021) zatvorenika <5% Postignute vrijednosti: SR 0,9% 2021 IKD 0,5% 2020 Zatvorenika 0% 2021			
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Status realizacije	Novi rok realizacije (odgovarajuće obrazloženje)	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja
4.1.1.1. Uspostavljanje saradnje sa privatnim sektorom na poboljšavanju prijavljivanja broja osoba testiranih	- Pokrenuta inicijativa za saradnju sa privatnim zdravstvenim sektorom - Broj sastanaka - broj učesnika sastanaka - izrada pilota sistema prijavljivanja - urađeno pilotiranje	IJZCG, MZ	IQ2023	IVQ2023	Djelimično realizovano IJZCG - Izrađeno je mapiranje privatnih laboratorija koje vrše serološko testiranje na HIV, uspostavljena sardanja za dostavljanje podataka o testiranju. Planirani su sastanci sa predstavnicima laboratorija u narednom periodu.	2024	0 €	0	/	

¹⁰ GF indikator i nacionalni M&E indikator

¹¹ GF indikator i nacionalni M&E indikator

	sistema prijavlivanja									
4.1.2. Izrada procjene veličina ključnih populacija odnosno broja osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a među MSM i SR populacijom	- Održana radionica za procjenu ključnih populacija odnosno broja osoba koje su u povećanom riziku od HIV-a - broj osoba i distribucija po institucijama koje su učestvovala u radionici Izrađene procjene veličine minimum 2 populacije osoba koje su u povećanom riziku za HIV	IJZCG	IQ2023	IVQ2023		2025	4,500 €	0	GF, UNAIDS, SZO	

OBLAST 5 KOORDINACIJA I PARTNERSTVA

Operativni cilj 1: STVOREN ADEKVATAN MEHANIZAM ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA PROGRAMA KOJI SE ODNOSI NA HIV

Indikator učinka:	Polazna vrijednost (godina):	Ciljna vrijednost (godina):
% sredstava koja se izdvajaju za nacionalni HIV odgovor iz domaćih (Nacionalnih) izvora u odnosu na ukupna sredstva za sprovođenje nacionalnog programa za HIV/AIDS Broj godišnjih izvještaja Vrste i broj izrađenih procedura i inicijativa sprovedenih od strane NKT	2018 125,000	???
		Postignute vrijednosti: Ostvarena vrijednost u 2021: 130.000 EUR (za potrebe sufinansiranja zajedničkog granta Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije i Ministarstva zdravlja za podršku preventivnim servisima u NVO sektoru na osnovu Sporazuma između GF i MZ)
		Ostvarena vrijednost u 2022: 158.106 EUR (za potrebe sufinansiranja zajedničkog granta Globalnog fonda za borbu

						<p>protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije i Ministarstva zdravlja za podršku preventivnim servisima u NVO sektoru na osnovu Sporazuma između GF i MZ) + 100.000 EUR (za podršku projektima u NVO sektoru na osnovu Zakona o nevladinim organizacijama)</p> <p>Ostvarena vrijednost u 2023: 158.106 EUR (za potrebe sufinansiranja zajedničkog granta Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije i Ministarstva zdravlja za podršku preventivnim servisima u NVO sektoru na osnovu Sporazuma između GF i MZ)</p>					
Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja 1.	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Status realizacije	Novi rok realizacije (odgovarajuće obavezno)	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja	
5.1.1. Izraditi standardne procedure za monitoring na nacionalnom nivou	Izrađene standardne procedure za monitoring na nacionalnom nivou	IJZCG, MZ	IQ2023	IVQ2023		2025.	1000 €	0	GF, nacionalni budžet		
5.1.2. Organizovati godišnje ¹² nacionalne konferencije u cilju prezentacije postignuća u realizaciji strategije i	-Održana 1 nacionalna konferencija, -Broj učesnika, -broj institucija, -broj medijskih izvještaja	Sekretarijat za HIV/AIDS (CCM)	IIQ2023	IVQ2023	Realizovano Sekretarijat za HIV/AIDS (CCM) Sprovedena je Nacionalna konferencija o HIV/AIDS-u, od 18. do 21. aprila 2023. godine. Učestvovalo je preko 50 profesionalnaca/ki iz ključnih institucija i organizacija iz oblasti		17.000 €	19.984 €	GF	Potrebna je kontinuirana realizacija ove aktivnosti (jednom godišnje).	

¹² Indikator pokrivenosti M&E plana

planiranje daljih koraka	povodom organizacije konferencije				javnozdravstvenog, nevladinog, akademskog i privatnog sektora Crne Gore.					
5.1.3. Licenciranje stručnih radnika i servisa u kojima se pružaju usluge osobama u povećanom riziku od HIV-a	Dvije stručne radnice – posjeduju licencu za obavljanje osnovnih stručnih poslova u sistemu socijalne i dječije zaštite (NVO Juventas); NVO Juventas – licencirani pružalac 2 usluge u sistemu socijalne i dječije zaštite (usluga savjetovanje i usluga podrška za život u zajednici – svratište)	NVO, MRSS, MZ	IQ2023	IVQ2023	<p>Realizovano</p> <p>NVO Juventas zapošljava dvije osobe koje imaju licencu za obavljanje osnovnih stručnih poslova u oblasti socijalne i dječije zaštite.</p> <p>NVO Juventas ima dvije licencirane usluge (servisa podrške) u okviru sistema socijalne i dječije zaštite.</p> <p>Licenca za pružanje usluge savjetovanje (od 15. junā 2021. godine).</p> <p>Licenca za pružanje usluge podrška za život u zajednici-svratište (od 1. marta 2022. godine).</p> <p>Program pružanja usluge za obje navedene licencirane usluge jasno kao potencijalne korisnike/ce usluga prepoznaje osobe iz zajednica u povećanom riziku od HIV-a i to: osobe koje koriste/injektiraju droge, osobe koje pružaju seksualne usluge, osobe iz MSM zajednice, osobe na izdržavanju kazne zatvora, čime se stvaraju dodatni uslovi za bolju održivost usluga i podrške navedenim zajednicama.</p>	4,000 €	Nedostupan podatak	GF, drugi donatori		

5.1.4. Promovisanje Pariške deklaracije/ promocija učešća lokalne zajednice u odgovor na HIV	-Broj sastanaka sa predstavnicima lokalne zajednice -Broj usvojenih lokalnih planova	NVO, opštine	IQ2023	IVQ2023		2025	900 €	/	GF, drugi donatori	
								Total: 212.855,56 €		

IV OSVRT NA PLANIRANA I UTROŠENA FINANSIJSKA SREDSTVA ZA CJELOKUPAN PERIOD
SPROVOĐENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA

Tokom trogodišnje realizacije Programa planirano je da je za realizaciju aktivnosti potrebno izdvojiti **2.481.760,23 eura** (za 2021-2022. godinu - 2.119.481,65 eura; a za 2023. godinu 362.278,58 eura).

Na osnovu dostavljenih podataka nosilaca aktivnosti, koji nijesu potpuni tj. nije za sve realizovane aktivnosti dosupan podatak o utrošenim sredstvima, ukupno je utrošeno **504.420,04 eura** (za 2021-2022. godinu 291.564,48 eura; za 2023. godinu 212.855,56 eura).

Najvećim dijelom za realizovane aktivnosti izvor finansiranja su projekti i donacije.

Godina	Iznos planiranih sredstava	Iznos utrošenih sredstava
2021-2022	2.119.481,65 eura	288.189,48 eura + 3375 eura koji su izvijesteni ovim izvještajem
2023	362.278,58 eura	212.855,56 eura
Total	2.481.760,23 eura	504.420,04 eura

V PREPORUKE ZA NAREDNI PERIOD SPROVOĐENJA

OBLAST 1: STIGMA I DISKRIMINACIJA OSOBA KOJE ŽIVE SA HIV-om I OSOBA KOJE SU U POVEĆANOM RIZIKU OD HIV-a

- Nosioци aktivnosti preporučuju nastavak istraživanja stigme i diskriminacije prema HIV+ osobama među stručnom (medicinski radnici) i opštom javnosti.
- CHF-Crnogorska fondacija za HIV i virusne hepatitise preporučuje nastavak promovisanja značaja terapije i života sa HIV-om kroz ciljane medijske kampanje.

OBLAST 2: PREVENCIJA

- Smjernice za dijagnostiku i liječenje hroničnog hepatitisa B i hepatitisa C su izrađene krajem 2019. godine i potrebno ih je ažurirati.
- AU Montefarm preporučuje da ukoliko se bude sprovodila slična aktivnost kao u prethodnom AP - Savjetovanje sa direktorima i stručnim saradnicima na temu smanjenja stigme i diskriminacije osoba koje žive sa HIV-om, da se mogu angažovati i farmaceuti iz njihove ustanove.

OBLAST 3: LIJEČENJE I BRIGA

- IJZCG preporučuje da je u narednom periodu potrebno inicirati izradu operativnih procedura za prijavljivanje testiranja na HIV.
- Preporuka Crnogorske fondacije za HIV i virusne hepatitise je da se realizuje zagovaranje registracije brzih testova iz pljuvačne tečnosti za skrining.

Potrebno je uložiti napore za obezbjeđivanjem sredstava za realizaciju sledećih aktivnosti koje se nijesu realizovale prethodnim akcionim planovima:

- Sprovođenje preventivnih programa za pomorce
  - Sprovođenje seminara/radionica za zaposlene u zatvoru o stigmati, diskriminaciji, prevenciji i podršci za populacije u povećanom riziku
  - Sprovođenje usluga preventivnih programa za RE populaciju
  - Sprovođenje edukacije za NVO o pre i post testiranju
- Preporuka NVO Juventas je da je neophodno je uvesti testiranje na terenu među MSM, SR, OID i populacijom zatvorenika i riješiti problem sa testovima, kao i da je potrebno nastaviti sa servisom pružanje usluga prevencije HIV-a migrantima.

OBLAST 4: NADZOR

- Potrebno je pronaći adekvatno rješenje za kontinuirano finansiranje istraživanja među ključnim populacijama koja predstavljaju neophodan dio nadzora nad HIV-om.

OBLAST 5: KOORDINACIJA I PARTNERSTVA

- Potrebna je kontinuirana realizacija (jednom godišnje) godišnje¹³ nacionalne konferencije u cilju prezentacije postignuća u realizaciji strategije i planiranje daljih koraka.

Potrebno je naći održivi model finansiranja aktivnosti koje se tiču prevencije HIV/AIDS-a. Na osnovu izloženog, evidentno je da se određene aktivnosti u ovom Akcionom planu nisu realizovale iz razloga što ne postoji održivi finansijski model koji bi se koristio za ovu svrhu.

- Za aktivnosti koje su uspješno realizovane, a pokazale su se kao isplative, od najveće važnosti održati njihov kontinuitet, usled važnosti ove teme i cilja održavanja niske prevalencije HIV-a.

---

¹³ Indikator pokrivenosti M&E plana